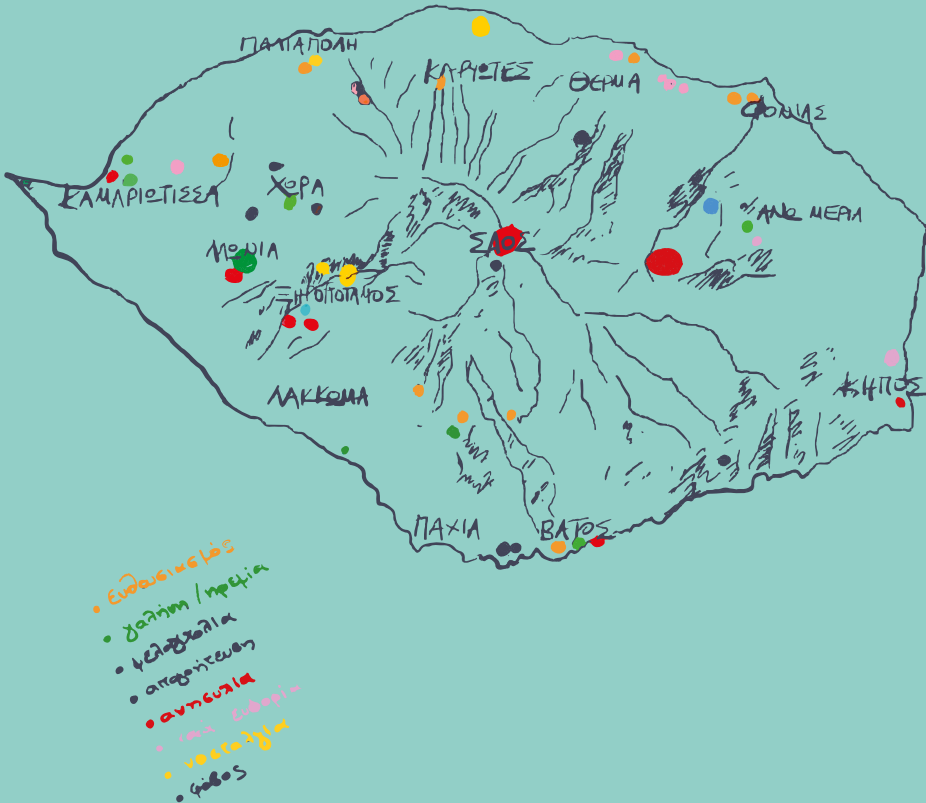

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΡΒΑΡΟΥΣΗΣ, ΠΑΝΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Εγχειρίδιο Συμμετοχικού Σχεδιασμού για Μικρά Νησιά

Η εμπειρία από τη Σαμοθράκη και άλλα νησιά

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΕΛΛΑΔΑ

Συντελεστές έκδοσης

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ:	Μιχάλης Γουδής
ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΕΚΔΟΣΗΣ:	Βίβιαν Κούνιο
ΣΥΓΓΡΑΦΗ:	Άγγελος Βαρβαρούσης, Πάνος Πετρίδης
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ:	Γιώργος Τσιτσιρίγκος
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ:	Μανώλης Γιάνναρος, Γιώργος Δημητρόπουλος, Θανάσης Κίζος, Μαρούλα Τσαγκάρη
ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:	Γάννης Κοτσιφός
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ:	Ελένη Καραφύλλη
ΕΚΤΥΠΩΣΗ/ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ:	Pressious Arvanitidis

Συντελεστές έργου

ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΕΡΓΟΥ:	Civic Europe
ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ:	European Village
ΒΑΣΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΟΥ:	Άγγελος Βαρβαρούσης, Πάνος Πετρίδης, Γιώργος Τσιτσιρίγκος
ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ:	Χρυσόστομος Γαλανός, Μάρω Πανταζίδου, Ελένη Καραφύλλη
ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ:	Σύλλογος Βιώσιμη Σαμοθράκη ΚοινΣΕπ Ζαθέη Alter Ego Basement

Το έργο με τίτλο «Εγχειρίδιο Συμμετοχικού Σχεδιασμού για Μικρά Νησιά, Η εμπειρία από τη Σαμοθράκη και άλλα νησιά» με εκδότη το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδα διατίθεται με άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού – Μη εμπορική Χρήση – Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές (CC BY-NC-SA 4.0)

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη την άποψη του εκδότη.

Η παρούσα έκδοση χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδα.

Διατίθεται ηλεκτρονικά στο www.gr.boell.org
Για παραγγελίες απευθυνθείτε στο info@gr.boell.org

ΑΓΓΕΛΟΣ ΒΑΡΒΑΡΟΥΣΗΣ, ΠΑΝΟΣ ΠΕΤΡΙΔΗΣ

Εγχειρίδιο Συμμετοχικού Σχεδιασμού για Μικρά Νησιά

Η εμπειρία από τη Σαμοθράκη και άλλα νησιά

περιεχόμενα

6

Πρόλογος:
Η συμμετοχή
στη νησιωτικότητα

8

Εισαγωγικά

16

Οι προκλήσεις
που επιδιώξαμε
να αναδείξουμε και
να αντιμετωπίσουμε

24

Οι στόχοι & το πλάνο
δράσης του Islands of Hope
για την αντιμετώπιση
των παραπάνω προκλήσεων

30

Εργαλεία
αντιμετώπισης
των προκλήσεων
(που εφαρμόστηκαν
στη Σαμοθράκη)

60

Αναστοχασμοί επί
της μεθοδολογίας

52

Ερμηνεία
των αποτελεσμάτων
του προγράμματος
για τη Σαμοθράκη

68

Εμπειρίες εναλλακτικής
χωρικής ανάπτυξης
σε άλλα νησιά του
ελληνικού αρχιπελάγους

82

Η συνέχεια
του ταξιδιού –
Προτάσεις

88

Η ομάδα του
Islands of Hope &
η σχέση της
με τη Σαμοθράκη

92

Σύνδεσμοι &
Ευχαριστίες

Πρόλογος: Η συμμετοχή στη νησιωτικότητα

Η νησιωτικότητα αποτελεί αναμφίβολα στοιχείο ταυτότητας της Ελλάδας. Πέρα από τις εικόνες που γεννούν τα ελληνικά νησιά και συνδέονται με τις διακοπές, τα νησιά ακριβώς λόγω των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους - απόσταση από την ηπειρωτική χώρα, θάλασσα, φυσικό περιβάλλον, αυξομείωση του αριθμού των κατοίκων ανάλογα με την εποχή, επιβάρυνση από τον τουρισμό - αντιμετωπίζουν διαφορετικές προκλήσεις προς ένα βιώσιμο μέλλον.

Στο Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ πιστεύουμε βαθιά πως οι τοπικές κοινότητες, ανεξάρτητα από το πού βρίσκονται, πρέπει να διαμορφώνουν δημοκρατικά το μέλλον τους με τη συμμετοχή των πολιτών. Την περίοδο 2022-2024 έχουμε θέσει ως προτεραιότητα την ανάδειξη της αναβαθμισμένης σημασίας που αποκτά το τοπικό επίπεδο, ειδικά σε μία χώρα όπως η Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται από ένα βαθύ χάσμα μεταξύ των μεγάλων αστικών κέντρων και της περιφέρειας καθώς και από μία τοπική αυτοδιοίκηση με μάλλον περιορισμένες αρμοδιότητες σε σχέση με άλλες δυτικές χώρες.

Θεωρούμε πως το συγκεκριμένο εγχειρίδιο μπορεί να αποτελέσει πολύτιμη πηγή έμπνευσης και εν δυνάμει εργαλείο για δήμους και τοπικές κοινότητες αντίστοιχου προφίλ με αυτό της Σαμοθράκης για να σχεδιάσουν συμμετοχικά το μέλλον τους, ειδικά σε μία χρονιά κατά την οποία αναμένονται τοπικές εκλογές.

Καλή ανάγνωση,

Μιχάλης Γουδής

Διευθυντής του Ιδρύματος Χάινριχ Μπελ,
Γραφείο Θεσσαλονίκης, Ελλάδα

Εισαγωγικά

Τι είναι το κείμενο που διαβάζετε;

Το εγχειρίδιο που έχετε μπροστά σας συνοψίζει την εμπειρία που αποκομίσαμε από το πρόγραμμα «Islands of Hope» (Νησιά της Ελπίδας), ένα εγχείρημα συλλογικής έκφρασης και συμμετοχικού σχεδιασμού για νησιωτικές κοινότητες, που εφαρμόστηκε στη Σαμοθράκη από τον Ιανουάριο έως τον Δεκέμβριο του 2021. Σκοπός του προγράμματος ήταν να συμβάλει στη δημοκρατική ενεργοποίηση της τοπικής κοινότητας και να υποστηρίξει τον συμμετοχικό σχεδιασμό μιας πρότασης για το μέλλον του νησιού, η οποία θα αφουγκράζεται τις ανάγκες των κατοίκων και θα λαμβάνει υπόψη τις προκλήσεις αλλά και τις ευκαιρίες του νησιωτικού περιβάλλοντος. Κεντρικός στόχος ήταν να εμπλακούν με ενεργό τρόπο πρόσωπα και φορείς στη συνδιαμόρφωση ενός οράματος για το μέλλον του νησιού που να είναι βιώσιμο και να εκφράζει την κοινότητα. Η διαδικασία αυτή προϋποθέτει ενίσχυση των φωνών που δυσκολεύονται να ακουστούν και επίλυση συγκρούσεων, ώστε να εκφραστούν όλες οι απόψεις. Με αυτόν τον τρόπο, οι συγκλίσεις μπορούν να εντοπιστούν ευκολότερα και οι διαφωνίες να γίνουν εγκαιρώως ορατές, οπότε να υπάρχει περιθώριο να αμβλυνθούν.

Το παρόν εγχειρίδιο θέτει ένα πλαίσιο συζήτησης για τη δημόσια διαβούλευση και τον συμμετοχικό σχεδιασμό σε μικρά νησιά, ενώ συνοψίζει και καταγράφει τα βασικά ευρήματα από την εμπειρία μας, ώστε να γίνουν εύκολα διαθέσιμα σε αντίστοιχες πρωτοβουλίες. Ταυτόχρονα, αποτελεί ένα εργαλείο αναστοχασμού πάνω στις δυσκολίες και στους αστάθμητους παράγοντες που εμφανίζονται κατά την υλοποίηση ενός τέτοιου έργου. Τέλος, εξετάζει μια σειρά από καινοτόμα εργαλεία δημοκρατικής διαβούλευσης που αξίζουν την προσοχή όσων ασχολούνται με παρεμφερή ζητήματα.

Σε ποιους/ποιες απευθύνεται το εγχειρίδιο;

Το παρόν εγχειρίδιο απευθύνεται καταρχήν στους κατοίκους της Σαμοθράκης, οι οποίοι υπήρξαν η κύρια πηγή έμπνευσης και γνώσης για τη συγγραφή του. Ελπίζουμε να βρουν στις σελίδες του μια ενδιαφέρουσα καταγραφή όσων έζησαν μαζί με την ομάδα του Islands of Hope για περίπου έναν χρόνο, καθώς και χρήσιμο υλικό για να συνεχίσουν να οραματίζονται ένα καλύτερο και πιο βιώσιμο μέλλον για τον τόπο τους. Απευθύνεται επίσης στη Δημοτική Αρχή της Σαμοθράκης, που στήριξε το εγχείρημα και μπορεί εδώ να βρει περισσότερα εργαλεία για να υποστηρίξει κι άλλες προσπάθειες δημοκρατικής διαβούλευσης στο νησί. Ωστόσο, πρόθεσή μας είναι το εγχειρίδιο να υπερβεί τα όρια της Σαμοθράκης και να αποτελέσει ένα χρήσιμο εργαλείο συμμετοχικού σχεδιασμού τόσο για όσους εμπλέκονται επαγγελματικά σε τέτοια ζητήματα όσο και για όσους ενδιαφέρονται να δοκιμάσουν αντίστοιχες συμμετοχικές μεθόδους διαβούλευσης και εναλλακτικής χωρικής ανάπτυξης σε άλλα μικρά νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους.

Δομή του Προγράμματος

Το Islands of Hope αποτελεί μέρος του προγράμματος Civic Europe, που υποστηρίζει τοπικά εγχειρήματα, οργανισμούς και ατομικές πρωτοβουλίες, που στοχεύουν στην κοινωνική συνοχή και την ενεργό συμμετοχή των πολιτών σε δημοκρατικές διαδικασίες, στην κεντρική, ανατολική και νότια Ευρώπη. Το πρόγραμμα Civic Europe υλοποιείται από τους οργανισμούς MitOst και Sofia Platform και χρηματοδοτείται από το Stiftung Mercator. Στη Σαμοθράκη, το πρόγραμμα Islands of Hope υλοποιήθηκε από το Ευρωπαϊκό Χωριό, σε συνεργασία με τον σύλλογο Βιώσιμη Σαμοθράκη.

Τι είναι ο συμμετοχικός σχεδιασμός;

Το ζήτημα της συμμετοχής των μελών μιας κοινότητας στη λήψη αποφάσεων για θέματα που αφορούν και επηρεάζουν τις ζωές τους έχει μακρά ιστορία. Όπως έχουν δείξει πολλές ιστορικές μελέτες, κοινότητες σε όλον τον κόσμο και για πολλούς αιώνες είχαν βρει τρόπους να διαχειρίζονται συλλογικά τους κοινούς τους πόρους με επιτυχία. Μια σειρά από πολιτικές και ιδεολογικές εξελίξεις κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα κατέστησε τη συλλογική διευθέτηση των τοπικών προβλημάτων συνώνυμο της ακυβερνησίας και της αποτυχίας, λόγω της λεγόμενης «τραγωδίας των κοινών», όπως ήταν ο διάσημος όρος που εισήγαγε ο Γκάρρετ Χάρντιν. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, μια σειρά μελετητών, μεταξύ των οποίων η Έλινορ Όστρομ, απέδειξαν πως στις περισσότερες περιπτώσεις οι κοινότητες μπορούν πράγματι να διαχειρίζονται με βιώσιμο και δίκαιο τρόπο τους πόρους τους και πως η γνώση τους είναι ουσιώδης για την επίλυση οποιουδήποτε τοπικού προβλήματος. Τα τελευταία χρόνια, η ανάδυση του οικολογικού ζητήματος, σε συνδυασμό με την ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, επανέφεραν το θέμα στο προσκήνιο.

Στόχος του συμμετοχικού σχεδιασμού, όπως λέει η Αναστασία Στρατηγέα, είναι να συμπεριλαμβάνονται διαφορετικές προσεγγίσεις και προτεραιότητες των πολιτών και των τοπικών παραγόντων τόσο στη χάραξη πολιτικής όσο και στην εφαρμογή προγραμμάτων. Ιδιαίτερα όσον αφορά στη χωρική οργάνωση, ο συμμετοχικός σχεδιασμός έχει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

- Ο σχεδιασμός του χώρου απαιτεί τη συγκέντρωση πληροφοριών και γνώσης που είναι δύσκολο έως αδύνατο να την κατέχουν μόνο κάποιοι ειδικοί. Έργα χωρικής ανάπτυξης που δεν λαμβάνουν υπόψη τις γνώσεις της τοπικής κοινωνίας συχνά αποτυγχάνουν να επιτελέσουν τον σκοπό τους και οδηγούν στην κατασπατάληση πόρων.
- Μέσω της συμμετοχής τους οι κάτοικοι ενός τόπου ευαισθητοποιούνται και γίνονται οι ίδιοι φορείς αλλαγής, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες επιτυχίας οποιασδήποτε χωρικής παρέμβασης.

• Ο συμμετοχικός σχεδιασμός μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός ανάδειξης, διαχείρισης, και επίλυσης τοπικών συγκρούσεων. Με αυτόν τον τρόπο υποστηρίζεται η ανάπτυξη κοινωνικής συνοχής.

Ο συμμετοχικός χωρικός σχεδιασμός μπορεί να «ξεκλειδώσει» ιδέες και σχέδια χωρικής ανάπτυξης που συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα στην εφαρμογή τους, και αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την επιτυχία παρεμβάσεων σε κάθε τόπο, μα όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, είναι ιδιαίτερα χρήσιμος σε μικρές νησιωτικές κοινωνίες.

Γιατί σε μικρά νησιά;

Τα μικρά νησιά αποτελούν ιδιαίτερα οικοσυστήματα, πηγές φυσικού πλούτου αλλά και πολιτισμικής ποικιλομορφίας. Επίσης, λόγω της περικλειστης γεωγραφίας τους και της μικρής τους κλίμακας, συχνά προσεγγίζονται σαν μικρόκοσμοι όπου διάφορες εναλλακτικές ιδέες μπορούν να γεννηθούν ευκολότερα και να ανθίσουν. Ιδιαίτερα τα νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους συνδέονται στενά με αφηγήσεις μιας απλής αλλά γεμάτης και ευχάριστης ζωής που έρχεται σε αντίθεση με τους έντονους ρυθμούς και την πολυπλοκότητα των μεγάλων πόλεων στην ηπειρωτική χώρα.

Ωστόσο, το μέλλον των μικρών νησιών ορίζεται σε μεγάλο βαθμό από κεντρικές, οριζόντιες πολιτικές, που αγνοούν τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά τους. Οι νησιωτικές κοινωνίες και το περιβάλλον τους επηρεάζονται άμεσα από αποφάσεις που λαμβάνονται από το κεντρικό κράτος, αλλά οι φωνές της τοπικής κοινότητας σε μεγάλο βαθμό παρακάμπτονται, και οι απόψεις των κατοίκων δεν λαμβάνονται ουσιαστικά υπόψη σε διαδικασίες περιφερειακού σχεδιασμού. Η αντιμετώπιση των νησιών ως απλών προεκτάσεων της ηπειρωτικής χώρας και η υιοθέτηση οριζόντιων πολιτικών απειλούν την ίδια την πολιτισμική ποικιλομορφία του αρχιπελάγους, ενώ ασκούν σημαντική

πίεση στους φυσικούς πόρους και στα μοναδικά νησιωτικά περιβάλλοντα.

Το πρόγραμμα Islands of Hope επιχείρησε να αμφισβητήσει την παραπάνω λογική και να τονίσει τη σπουδαιότητα της προσέγγισης των μικρών νησιών με τους δικούς τους όρους. Επίσης, προσπάθησε να αναδείξει τη νησιωτικότητα ως μια μοναδική ευκαιρία για να αναζητηθούν εναλλακτικές διαδρομές ανάπτυξης με κριτήρια τη βιωσιμότητα και την κοινωνική ευημερία.

Γιατί στη Σαμοθράκη;

Η Σαμοθράκη είναι ένα μικρό ορεινό νησί με μοναδική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά. Βρίσκεται σε ένα σταυροδρόμι διαφορετικών αναπτυξιακών δρόμων, καθώς δεν έχει αναπτυχθεί ως συμβατικός τουριστικός προορισμός. Όπως και σε πολλά άλλα μικρά ελληνικά νησιά, η τοπική κοινωνία και το περιβάλλον επηρεάζονται άμεσα από αποφάσεις που λαμβάνονται σε ανώτερα διοικητικά επίπεδα: ο σχεδιασμός ενός βιομηχανικού αιολικού πάρκου στην κορυφή του βουνού Σάος, η ενισχυόμενη παρέμβαση των παγκόσμιων αγορών τουρισμού και ακινήτων, και οι αγροτικές πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι δείγματα αυτής τη διαδικασίας. Ωστόσο, η κοινωνία της Σαμοθράκης, σε μεγάλο βαθμό, αποκλείεται από τις διαβουλεύσεις για τον περιφερειακό σχεδιασμό. Επιπλέον, η έλλειψη μιας παράδοσης οργανωμένου δημόσιου διαλόγου σχετικά με τα κοινά, αλλά και εργαλείων για να αναπτυχθεί τέτοιος διάλογος, έχει οδηγήσει σε διενέξεις εντός της κοινότητας (π.χ. σχετικά με το αιολικό πάρκο, την τουριστική ανάπτυξη, τη βόσκηση ζώων). Παράλληλα, τα θεσμικά εμπόδια αποξενώνουν τους πολίτες, τους αποτρέπουν από το να επηρεάζουν τις περιφερειακές πολιτικές και προκαλούν αισθήματα παραίτησης. Την προηγούμενη δεκαετία η Σαμοθράκη υπήρξε επίκεντρο μιας σειράς καινοτόμων ερευνητικών και άλλων προγραμμάτων, που είχαν στόχο να αναδείξουν τα ιδιαίτερα φυσικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του νησιού, να ενισχύσουν την τοπική κοινωνία των πολιτών και να εξετάσουν το ενδεχόμενο να ενταχθεί η Σαμοθράκη στο διεθνές δίκτυο περιοχών «Άνθρωπος και Βιόσφαιρα» της UNESCO. Χάρη στα συγκεκριμένα προ-

Νησιωτικότητα: λίγη θεωρία...

Τα μικρά νησιά μοιράζονται ένα γνώρισμα που έχει περιγραφεί ως νησιωτικότητα, και το οποίο δεν έχει να κάνει μόνο με τα φυσικά τους χαρακτηριστικά, αλλά και με τον τρόπο που οι άνθρωποι βιώνουν συναισθηματικά τη συνθήκη να ζεις σ' ένα νησί. Η συνθήκη αυτή συχνά παρουσιάζεται με αρνητική χροιά, ακόμα και από τους ίδιους τους κατοίκους: ακούμε για μειονεκτήματα, για το εύθραυστο νησιωτικό περιβάλλον, για ευάλωτες οικονομίες, για άγονη γραμμή, ενώ οι νησιωτικές περιοχές περιγράφονται ως λιγότερο ανεπτυγμένες και λιγότερο ανταγωνιστικές. Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, καθώς για αυτήν την αξιολόγηση συνήθως χρησιμοποιούνται συμβατικοί δείκτες που υπολογίζουν απλώς την οικονομική τους απόδοση, και αγνοούν σε μεγάλο βαθμό ζητήματα όπως η δημοκρατία, η κοινωνική ευημερία και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Κατ' αντιστοιχία, οι λύσεις που προτείνονται αφορούν τρόπους να αυξηθεί το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα των νησιών μέσω επενδύσεων που δεν λαμβάνουν υπόψιν περιβαλλοντικές και κοινωνικές επιπτώσεις.

Πολλές από τις προκλήσεις του νησιωτικού περιβάλλοντος είναι αναμφισβήτητα υπαρκτές. Αν όμως εστιάζει κανείς αποκλειστικά σε αυτές και χρησιμοποιεί αμιγώς οικονομικού περιεχομένου επιχειρηματολογία, ενισχύει την εξωτερική εξάρτηση των νησιών και περιορίζει τις δυνατότητες να προταθούν εναλλακτικοί αναπτυξιακοί δρόμοι. Δεδομένου ότι η οικονομική ανταγωνιστικότητα συνεπάγεται νικητές και ηττημένους, η χρήση συμβατικών μετρήσεων βάζει συχνά τα περισσότερα νησιά στην πλευρά των «χαμένων». Γιατί, επομένως, συνεχίζουμε να ορίζουμε έναν τόπο με βάση την οικονομική του ανταγωνιστικότητα, αντί για οποιαδήποτε άλλη ποιότητα; Μήπως η νησιωτικότητα αποτελεί μια ευκαιρία να επινοήσουμε εκ νέου τον όρο «βιώσιμη ανάπτυξη»;

Απέναντι στις επιταγές της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, υπάρχει ο χώρος και η δυνατότητα για την δημοκρατική επιλογή ενός εναλλακτικού οράματος ανάπτυξης, που δεν συνεπάγεται απαραίτητα εργαλειοποίηση και εμπορευματοποίηση της φύσης. Όσο όμως το μοντέλο της κρατούσας οικονομικής ανάπτυξης δεν αμφισβητείται, η παλέτα των πιθανών μελλοντικών επιλογών παραμένει αόρατη. Για όλους αυτούς τους λόγους πιστεύουμε ότι η δημοκρατική ενεργοποίηση και ο συλλογικός σχεδιασμός μπορούν να ανοίξουν τους ορίζοντες της κοινότητας και να αποκαλύψουν μια μεγάλη ποικιλία αναπτυξιακών κατευθύνσεων.

γράμματα, άνοιξε ένας πλουραλιστικός διάλογος για το μέλλον του νησιού και ιδρύθηκε ο Σύλλογος «Βιώσιμη Σαμοθράκη», που ενεργοποίησε μια ομάδα ανθρώπων να ασχοληθεί με μια σειρά από ζητήματα τοπικής ανάπτυξης και αειφορίας. Στο πλαίσιο αυτών των πρωτοβουλιών, δοκιμάστηκαν διάφορες μέθοδοι συμμετοχικού σχεδιασμού, αλλά και εφαρμόστηκαν πιλοτικά έργα, σε συνεργασία με τον Δήμο και τοπικούς φορείς, για μια σειρά θεμάτων σχετικά με την κοινότητα και το φυσικό περιβάλλον, όπως η ορθολογική χρήση του νερού και των φυσικών πόρων, η αντιμετώπιση της υπερβόσκησης, η μείωση των απορριμμάτων μέσω της κομποστοποίησης, κ.ά.

Το Islands of Hope βασίστηκε σε αυτές τις πρωτοβουλίες και επιδίωξε να συμβάλει στη συνέχιση των διαδικασιών διαλόγου και στη δημιουργία ενός σταθερού φορέα για τη δημοκρατική διαβούλευση και τον συμμετοχικό σχεδιασμό στη Σαμοθράκη.

Οι προκλήσεις που επιδιώξαμε να αναδείξουμε και να αντιμετωπίσουμε

Το πρόγραμμα Islands of Hope σχεδιάστηκε με γνώμονα γενικότερους προβληματισμούς που ισχύουν για τα περισσότερα μικρά νησιά, αλλά και συγκεκριμένες προκλήσεις που είχαν αναδειχθεί από την προηγούμενη εμπειρία και συμμετοχή των μελών της ομάδας σε ερευνητικά προγράμματα στη Σαμοθράκη. Όσον καιρό υλοποιούσαμε το πρόγραμμα, χρειάστηκε να αναθεωρήσουμε πολλές από τις πρότερες εκτιμήσεις μας για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Σαμοθράκη, να τις συμπληρώσουμε ή και να τις αντικαταστήσουμε, ενώ νέα απρόβλεπτα ζητήματα ήρθαν στην επιφάνεια. Η παρούσα ενότητα του εγχειριδίου παρουσιάζει μια σύνθεση των βασικών προκλήσεων για το νησί, που προέκυψε από το σύνολο της διαδικασίας και που σε μεγάλο βαθμό αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα με την οποία έρχονται αντιμέτωπες πολλές μικρές νησιωτικές κοινωνίες.

Πρόκληση 1: Η αναπτυξιακή πορεία των μικρών νησιών δεν αποφασίζεται στα ίδια τα νησιά από τους κατοίκους τους

Η πρώτη πρόκληση είναι ένα σύνθετο και πολυεπίπεδο ζήτημα, κοινό για σχεδόν όλα τα μικρά νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους. Μέχρι πολύ πρόσφατα, τα μικρά νησιά αντιμετώπιζονταν σε μεγάλο βαθμό ως παραρτήματα της ηπειρωτικής χώρας. Η αναπτυξιακή πορεία τους σε κείριους τομείς, όπως η αγροτική παραγωγή, η διαχείριση της ενέργειας και των απορριμμάτων, η διαχείριση των φυσικών πόρων, καθώς και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτισμικών τους ιδιαιτεροτήτων, ευθυγραμμίζονταν με τις συνολικές αναπτυξιακές πολιτικές του ευρύτερου κράτους.

Από την άλλη, η ιδιαιτερότητα του φυσικού τοπίου, κυρίως οι όμορφες παραλίες και τα μικρά γραφικά χωριά τους, έκαναν κάποια από τα νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους ιδανικούς τόπους ανάπτυξης μιας τουριστικής μονοκαλλιέργειας γύρω από το τρίπτυχο *Sun, Sea, and Sand* (ήλιος, θάλασσα, αμμουδιές). Η προσδοκία, όμως, της οικονομικής ανάπτυξης μόνο μέσω του τουρισμού δεν παρέμεινε γεωγραφικά προσδιορισμένη στα λίγα νησιά που πληρούν αυτά τα κριτήρια και είχαν ιστορικά αναπτυχθεί ως τουριστικοί προορισμοί. Επεκτάθηκε στο σύνολο του ελληνικού αρχιπελάγους, φτάνοντας στο σημείο να θεωρείται –πέρα από κάθε αμφισβήτηση– το πλέον επιθυμητό μέλλον για κάθε μικρό νησί. Ωστόσο, πέρα από τα οφέλη που μπορεί να έχει μια τέτοιου είδους ανάπτυξη για τις τοπικές νησιωτικές κοινωνίες, αποτελεί και πηγή πολλών προβλημάτων σε κοινωνικό, περιβαλλοντικό, πολιτισμικό, ακόμα και σε οικονομικό επίπεδο.

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, χάρη σε μια σειρά από θεσμικές πρωτοβουλίες, έγιναν ελπιδοφόρα βήματα ώστε τα νησιά να σταματήσουν να αντιμετωπίζονται ως απλές προεκτάσεις της ηπειρωτικής χώρας. Ωστόσο, οι πρωτοβουλίες αυτές συνεχίζουν σε μεγάλο βαθμό να αναπαράγουν έναν λόγο που αντιμετωπίζει τα νησιά κυρίως ως μειονεκτούσες περιοχές, ενώ δεν προβλέπουν ειδικές διαδικασίες συμμετοχής των

Νησιωτικά δίκτυα & πρωτοβουλίες

Η εντεινόμενη κλιματική κρίση, σε συνδυασμό με μια σειρά άλλων ένθετων κρίσεων (υγειονομική, λόγω Covid-19, προσφυγική, λόγω της θέσης των ελληνικών νησιών στην ευρωπαϊκή επικράτεια, και οικονομική, λόγω της γενικότερης οικονομικής κατάστασης της Ελλάδας), γέννησε τα τελευταία χρόνια εθνικές και υπερεθνικές πρωτοβουλίες για τα μικρά νησιά. Έτσι δημιουργήθηκαν:

- (i) το «Πρόγραμμα για τα μικρά νησιά του Αιγαίου» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που στοχεύει στην ενίσχυση της τοπικής παραγωγής και στον περιορισμό του κόστους των γεωργικών προϊόντων στα νησιά λόγω των μεταφορών,
- (ii) το «Πρόγραμμα Νησιωτικής Βιωσιμότητας», που περιλαμβάνει ειδικές οικονομικές ενισχύσεις για μικρά νησιά και επικεντρώνεται στην κατοικία,
- (iii) το «Μνημόνιο Κατανόησης για την Καθαρή Ενέργεια στα Νησιά της ΕΕ», το οποίο υπογράφηκε τον Ιούνιο του 2020 και στοχεύει να εξελιχθεί σε μια διεθνή δεσμευτική συμφωνία για τα κράτη - μέλη της ΕΕ που συμμετέχουν σ' αυτό. Η Σαμοθράκη, μάλιστα, είναι μεταξύ των 20 πρωτοπόρων νησιών που στηρίζει η αρμόδια για το ζήτημα ειδική γραμματεία της ΕΕ.

Παράλληλα, σε εγχώριο επίπεδο, ψηφίστηκε ο νέος νόμος 4770/21 για την «ολοκληρωμένη πολιτική στον νησιωτικό χώρο», ενώ υπάρχουν μια σειρά από σημαντικές πρωτοβουλίες, όπως το «Δίκτυο Αειφόρων Νήσων – Δάφνη», που στοχεύει στην ενδυνάμωση της τοπικής αυτοδιοίκησης των νησιών και την ενεργοποίηση ενός βιώσιμου μοντέλου ανάπτυξης στον νησιωτικό χώρο.

κατοίκων στη λήψη αποφάσεων και στη συνδιαμόρφωση ενός επιθυμητού μέλλοντος για τους τόπους τους. Επίσης, οι περισσότερες από αυτές τις πρωτοβουλίες δεν έχουν καταφέρει ακόμα να μετουσιωθούν σε κάτι απτό και αναγνωρίσιμο από τις τοπικές κοινωνίες. Η μονοκαλλιέργεια του τουρισμού παραμένει το βασικό όχημα που οι περισσότερες νησιωτικές κοινότητες αναγνωρίζουν ως κινητήρια δύναμη για την ανάπτυξή τους, ενώ η αργοπορία στην εφαρμογή καινοτόμων λύσεων ενισχύει την τάση παραίτησης από την αναζήτηση εναλλακτικών διαδρομών.

Πρόκληση 2: Η απουσία κουλτούρας δομημένου διαλόγου δημιουργεί προβλήματα στη δημόσια διαβούλευση και τη συνεννόηση.

Στα περισσότερα μικρά νησιά ο οργανωμένος δημόσιος διάλογος, εντός της τοπικής κοινωνίας, για ζητήματα ανάπτυξης και για τη διαχείριση των κοινών πόρων είναι συνήθως περιορισμένος και ανεπαρκής. Αυτό καταρχήν οφείλεται στο γεγονός ότι λείπει η κουλτούρα δομημένου διαλόγου, όπως άλλωστε σχεδόν στο σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, κάτι που έχει αποτυπωθεί σε πολλές κοινωνιολογικές μελέτες. Η απουσία αυτή δημιουργεί πολλές φορές προβλήματα συνεννόησης και συναπόφασης για σημαντικά τοπικά ζητήματα, και οι τοπικές κοινωνίες οδηγούνται σε διενέξεις. Μάλιστα, λόγω του κλειστού χαρακτήρα των μικρών νησιωτικών κοινωνιών, πολλές φορές αυτές οι διενέξεις παίρνουν προσωπικό χαρακτήρα. Έτσι οι διαφωνίες δεν αξιοποιούνται για την άμβλυση των διαφορών, τη σύνθεση των προτάσεων και τελικά τον σχεδιασμό συγκροτημένων λύσεων που να είναι αποδεκτές από όλες και όλους.

Ένα ακόμα ζήτημα σχετικό με τη λειτουργία του δημοσίου διαλόγου στα μικρά νησιά σχετίζεται με τις κοινωνικές ομάδες που συνήθως κυριαρχούν σε αυτόν. Είναι συχνό φαινόμενο, λόγω της απουσίας χώρων και θεσμών που να υποστηρίζουν τον δημόσιο διάλογο, αυτός να γίνεται «στο περιθώριο» άλλων δρα-

στηριοτήτων, όπως είναι η εργασία, οι κοινωνικές συναντήσεις, ο εκκλησιασμός κτλ. Αυτό από μόνο του δεν αποτελεί πρόβλημα, ωστόσο η απουσία ενός πλαισίου που να εξασφαλίζει χώρο, χρόνο, και αίσθημα ασφάλειας σε όλους και όλες, ώστε να εκφραστούν στον δημόσιο διάλογο, μπορεί να οδηγήσει –και στην πράξη συχνά οδηγεί– στον αποκλεισμό ορισμένων ομάδων από αυτόν. Έτσι παρατηρείται πως σε πολλές περιπτώσεις οι γυναίκες, οι ηλικιωμένοι, καθώς και άλλες πληθυσμιακές ομάδες, έχουν λιγότερες ευκαιρίες να εκφράσουν τις απόψεις και τις επιθυμίες τους για τη ζωή και το μέλλον του τόπου τους, και η συζήτηση διαμορφώνεται κυρίως από τις απόψεις αυτών που διαθέτουν πρόσβαση στο βήμα του δημοσίου διαλόγου της τοπικής κοινωνίας.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η κοινωνική αποστασιοποίηση που προκλήθηκε από την πανδημία αύξησε περαιτέρω την ήδη εκτεταμένη χρήση των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, που είχε ως αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος του δημοσίου διαλόγου να γίνεται πλέον «online». Όμως, η παράθεση μηνυμάτων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης (κυρίως στο Facebook), παρά τη χρησιμότητα που έχει, δεν δημιουργεί συνθήκες πραγματικής ώσμωσης και ειλικρινούς ανταλλαγής απόψεων. Μάλιστα, καταλήγει πολλές φορές να αναζωπυρώνει προϋπάρχουσες κόντρες, καθώς και να ενισχύει τον προσωποποιημένο χαρακτήρα των συγκρούσεων.

Πρόκληση 3: Η θεσμική ασάφεια και πολυπλοκότητα συχνά οδηγούν σε διάθεση παραίτησης από τα κοινά.

Επιπλέον των παραπάνω προκλήσεων που αφορούν τη λειτουργία του δημοσίου διαλόγου κυρίως σε ό,τι αφορά την καθημερινή ζωή και τις αναπτυξιακές προοπτικές των μικρών νησιών, συχνά παρατηρείται και μια δυσκολία να μεταφερθούν οι τοπικές συζητήσεις στα διάφορα θεσμικά επίπεδα. Από τη μία πλευρά, σε τοπικό πλαίσιο, οι δήμοι των πολύ μικρών νησιών –πόσο μάλλον οι Περιφέρειες στις οποίες αυτά ανήκουν– δεν διαθέτουν τα εργαλεία να αφογκραστούν το σύνολο των με-

λών της κοινότητας και να έχουν συνολική εικόνα των αναγκών και των προτιμήσεων διαφόρων κοινωνικών ομάδων, και ιδιαίτερα των πιο ευάλωτων ή διαφορετικών μελών τους. Παράλληλα, λείπουν τα αναγκαία εργαλεία ώστε να μπορούν οι πολίτες να κατανοήσουν το σκεπτικό των έργων της εκάστοτε δημοτικής αρχής, ώστε να εκφράσουν κατόπιν τις απόψεις τους και να τα αξιολογήσουν.

Ειδικότερα, τα μικρά νησιά όπως η Σαμοθράκη (δηλαδή με λιγότερους από 5.000 κατοίκους) στερούνται μια σειρά σημαντικών θεσμικών εργαλείων διαβούλευσης, όπως είναι ο θεσμός της Δημοτικής Επιτροπής Διαβούλευσης του νόμου 3852/2010. Ο συγκεκριμένος νόμος προβλέπει την ύπαρξη φορέα στον οποίον εκπροσωπούνται σύλλογοι της τοπικής κοινωνίας, με σκοπό να γνωμοδοτούν στο Δημοτικό Συμβούλιο για ζητήματα που άπτονται της τοπικής ανάπτυξης. Μπορούν μάλιστα να εισηγηθούν ακόμη και τη διεξαγωγή δημοτικού δημοψηφίσματος.

Ακόμα και στις περιπτώσεις που έχει επιτευχθεί κάποια σύγκλιση των απόψεων εντός της νησιωτικής κοινότητας, συχνά παρατηρούνται δυσκολίες να μεταφερθούν και να υλοποιηθούν οι σχετικές αποφάσεις. Αυτό γίνεται επειδή λείπει ένα θεσμικό πλαίσιο που να αναγνωρίζει το, μερικό έστω, δικαίωμα των μικρών νησιών να αποφασίζουν εκείνα για το μέλλον τους με τους δικούς τους όρους. Αυτή η δομική δυσκολία να μεταφερθούν οι τοπικές συζητήσεις σε πολιτικές και θεσμούς δεν αφήνει περιθώρια και ευκαιρίες στους κατοίκους να επηρεάσουν τις εξελίξεις στο ίδιο τους το νησί, και συχνά γεννά αισθήματα απογοήτευσης και οδηγεί σε παραίτηση από τα κοινά.

Τα παραπάνω ζητήματα αποτελούν τροχοπέδη για τον συμμετοχικό χωρικό σχεδιασμό και την βιώσιμη ανάπτυξη στα μικρά νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους.

Οι στόχοι και το πλάνο δράσης του Islands of Hope για την αντιμετώπιση των παραπάνω προκλήσεων

Το Islands of Hope ξεκίνησε ως μια συλλογική πρωτοβουλία τεσσάρων ανθρώπων με διαφορετικές και συμπληρωματικές γνώσεις και δεξιότητες σε πεδία που έχουν σχέση με τον συμμετοχικό σχεδιασμό, τη νησιωτική βιωσιμότητα, την εναλλακτική χωρική ανάπτυξη και την αποανάπτυξη, την επικοινωνία και τη διαχείριση συγκρούσεων. Αφορμή για τον σχηματισμό της ομάδας υπήρξε το ανοιχτό κάλεσμα της διεθνούς θερμοκοιτίδας δράσεων της κοινωνίας των πολιτών Civic Europe, το οποίο απευθυνόταν σε ομάδες πολιτών και τοπικές οργανώσεις που ασχολούνται με ζητήματα δημοκρατικής ενδυνάμωσης και κοινωνικής συνοχής σε αγροτικές περιοχές της νότιας και ανατολικής Ευρώπης. Το συγκεκριμένο πλάνο δράσεων, που διαμορφώθηκε ύστερα από την έγκριση της πρότασής μας, ήταν αποτέλεσμα μιας συλλογικής διαδικασίας που διήρκεσε τέσσερις μήνες (Σεπτέμβριος – Δεκέμβριος 2020) και υλοποιήθηκε σε εβδομαδιαίες συναντήσεις των μελών της ομάδας, μέσω της χρήσης συνδυασμού μεθοδολογικών εργαλείων και τεχνολογιών, όπως είναι η Σοσιοκρατία, το Dragon Dreaming και οι διαδικτυακές πλατφόρμες συνεργασίας Trello και Miro.

Τέσσερις παράγοντες έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του τελικού πλάνου δράσης:

- ▶▶ Η ομάδα του Islands of Hope συγκροτήθηκε από άτομα με διαφορετικές αφετηρίες και αναφορές, χωρίς να υιοθετήσει κάποιου είδους ιεραρχική δομή (π.χ. επιστημονικός υπεύθυνος, διευθυντής, επικεφαλής κτλ.). Το γεγονός αυτό έκανε εφικτή μια συνθήκη ανταλλαγής που υπερέβη σε πολλές περιπτώσεις τα στεγανά των διαφορετικών ειδικοτήτων μας και δημιούργησε ένα πρωτότυπο πλαίσιο αναζήτησης, που αντικατοπτρίζεται στο τελικό πλάνο δράσης.
- ▶▶ Δύο από τα μέλη της ομάδας συμμετείχαν για πολλά χρόνια σε μια σειρά ερευνητικών δράσεων και προγραμμάτων στη Σαμοθράκη. Έτσι, σημαντικός όγκος ποσοτικών και ποιοτικών στοιχείων για τον τόπο ήταν ήδη διαθέσιμος. Συνεπώς το Island of Hope προσπάθησε να αποφύγει την επανάληψη και δοκίμασε αντίθετα να χτίσει πάνω σε αυτά τα στοιχεία, επεκτείνοντας το εύρος και την ποικιλία των δράσεων.
- ▶▶ Το πρόγραμμα Islands of Hope αποτέλεσε εξαρχής πρωτοβουλία μιας ομάδας της κοινωνίας των πολιτών και όχι ενέργεια των τοπικών αρχών. Έτσι, παρ' όλη την υποστήριξη που είχαμε από τη Δημοτική Αρχή, τα αποτελέσματα του προγράμματος δεν θα είχαν δεσμευτικό χαρακτήρα.
- ▶▶ Η πανδημία του Covid-19 και τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης που ίσχυσαν, κυρίως κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 2021, περιόρισαν σε σημαντικό βαθμό το είδος και το εύρος των δράσεων που μπορούσαν να πραγματοποιηθούν.

Το αποτέλεσμα των παραπάνω δεδομένων ήταν να δημιουργηθεί ένα πλάνο δράσης που να συνδυάζει στοιχεία του συμμετοχικού χωρικού σχεδιασμού και της έρευνας δράσης. Δώσαμε ιδιαίτερη έμφαση σε ζητήματα συλλογικής έκφρασης και στοχεύσαμε περισσότερο στη δημιουργία ενός ασφαλούς και συμπεριληπτικού χώρου ανταλλαγής παρά στην παραγωγή ενός άμεσα εφαρμόσιμου σχεδίου παρεμβάσεων για το νησί. Η προηγούμενη ερευνητική εμπειρία μας στη Σαμοθράκη (μεγάλος

αριθμός συνεντεύξεων και ομάδων εστίασης (focus groups) με ποικίλες κοινωνικές και επαγγελματικές ομάδες, όπως κτηνοτρόφοι, αγρότες, εργαζόμενοι στον τουρισμό, ιδιωτικοί υπάλληλοι κ.ά.) αποδείχθηκε ιδιαίτερα χρήσιμη: επέτρεψε στην ομάδα του Islands of Hope να έχει μια σχετικά καλή γνώση των προκλήσεων της περιοχής και των σημείων έντασης στην τοπική κοινωνία, ώστε να επικεντρωθεί κατευθείαν σε αυτά. Επίσης, η τακτική παρουσία μελών της ομάδας στο νησί κατά το παρελθόν βοήθησε να δημιουργηθεί μια σχέση εμπιστοσύνης με την τοπική κοινωνία. Από την άλλη πλευρά, η πρότερη επαφή και συνεπώς η ταύτιση δύο μελών της ομάδας του Islands of Hope με προηγούμενες δράσεις αποτέλεσε πρόκληση για το πώς το καινούργιο πρόγραμμα θα αποκτούσε σχετική αυτοτέλεια και αυτονομία.

Πιο συγκεκριμένα, το τελικό πλάνο δράσης αρθρώθηκε πάνω σε **οκτώ διακριτούς στόχους**:

- Δημιουργία ενός φυσικού χώρου συνάντησης με σταθερή λειτουργία, που θα μπορούσε να φιλοξενήσει ολιγομελή γκρουπ, στο πλαίσιο των μέτρων κατά του κορονοϊού, καθώς και άλλες τακτικές δραστηριότητες.
- Διεξαγωγή δράσεων ποικίλου περιεχομένου (εκπαιδευτικό, οραματικό, επίλυσης συγκρούσεων, αλλά και ψυχαγωγικό) σε ολόκληρο το νησί.
- Ενίσχυση των τοπικών ομάδων και συλλογικοτήτων.
- Συμμετοχή ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και ατόμων που συνήθως απέχουν από τον δημόσιο διάλογο.
- Δημιουργία ενός βιώσιμου οράματος για τη Σαμοθράκη, καθώς και ενός οδικού χάρτη για το πώς να φτάσουμε εκεί.
- Δικτύωση των κατοίκων της Σαμοθράκης με τακτικούς επισκέπτες και επισκέπτριες που ζουν εκτός του νησιού και έχουν διάθεση να προσφέρουν στον τόπο.

- Διερεύνηση προκλήσεων αλλά και τρόπων επίλυσης για την μεταφορά και θεσμοθέτηση των τοπικών συλλογικών αποφάσεων σε ανώτερα θεσμικά επίπεδα.
- Καταγραφή της εμπειρίας και δημιουργία ενός εγχειριδίου συμμετοχικού σχεδιασμού, χρήσιμου και για άλλα μικρά νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους.

Στην επόμενη ενότητα αναλύονται λεπτομερέστερα τα εργαλεία και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι και γίνεται μια κριτική αποτίμηση του πλάνου δράσης που υιοθετήθηκε.

Εργαλεία αντιμετώπισης των προκλήσεων (που εφαρμόστηκαν στη Σαμοθράκη)

Έχοντας καταλήξει σε ένα στοχευμένο πλάνο δράσης και έχοντας αποσαφηνίσει τους γενικούς σκοπούς και τη λογική των δράσεων που θα θέλαμε να πραγματοποιήσουμε, τον Δεκέμβριο του 2020 η ομάδα του Islands of Hope εγκαταστάθηκε στη Σαμοθράκη. Η επιλογή της εγκατάστασης στο νησί για όσον καιρό διαρκούσε το πρόγραμμα προκρίθηκε έναντι των ξεχωριστών επισκέψεων για την υλοποίηση του πλάνου δράσεων. Οι λόγοι ήταν:

- Τα μέτρα για την αντιμετώπιση του κορονοϊού εκείνη την περίοδο ήταν πολύ αυστηρά και διαρκώς τροποποιούνταν, κάνοντας τον προγραμματισμό των δράσεων πρακτικά αδύνατο. Έτσι προτιμήθηκε ένα μοντέλο που θα έδινε μεγαλύτερη ευελιξία τόσο ως προς τον χρόνο όσο και ως προς τον τόπο και τη μορφή διεξαγωγής των δράσεων.
- Επιθυμία μας ήταν το πρόγραμμα να πάει ένα βήμα παραπέρα από τα προηγούμενα, περισσότερο ερευνητικής διάστασης προγράμματα στα οποία είχαμε συμμετάσχει. Ως εκ τούτου αποφασίσαμε πως η εγκατάσταση στο νησί θα μπορούσε να εμπλουτίσει, ή ακόμα και να ανατρέψει, προηγούμενες αντιλήψεις για τη νησιωτική κοινωνία και να μας επιτρέψει να κατανοήσουμε βαθύτερα την τοπική κατάσταση.
- Συνήθως, προγράμματα αυτού του τύπου, που απαντούν σε μια κοινωνική πρόκληση χωρίς όμως να έχουν αφετηρία τις ίδιες τις τοπικές κοινωνίες, εστιάζουν κυρίως στην επαφή με τους λεγόμενους «ανθρώπους-κλειδιά», δηλαδή άτομα που λόγω διαφόρων χαρακτηριστικών συγκεντρώνουν την προσοχή και, σε κάποιον βαθμό, αντιπροσωπεύουν την κοινότητα. Έχοντας θέσει όμως ως ρητό στόχο να συμμετάσχουν στις

δράσεις μας άτομα που συνήθως δεν έχουν την ευκαιρία να πάρουν μέρος στον δημόσιο διάλογο, θεωρήσαμε πως η σταθερή παρουσία μας στο νησί και η καθημερινή συνάφεια με την τοπική κοινωνία θα μας έδινε την ευκαιρία να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη της κοινότητας και να προκαλέσουμε τη συμμετοχή περισσότερων ατόμων από διάφορες κοινωνικές ομάδες. Όπως είναι φυσικό, τόσο οι γρήγορα μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες (λόγω της πανδημίας) όσο και η εγκατάσταση μας στο νησί (και συνεπώς η σύνδεση με τον ντόπιο πληθυσμό και τις εκδοχές της καθημερινότητάς του) προκάλεσαν μια αναπροσαρμογή στο αρχικό πλάνο δράσεων. Οι προσαρμογές ωστόσο που έγιναν δεν άλλαξαν τον βασικό κορμό του πλάνου και τη στοχοθεσία.

Παρακάτω περιγράφονται σύντομα και περιεκτικά οι δράσεις που επιλέξαμε να πραγματοποιήσουμε. Για καθεμιά από τις περιγραφόμενες δράσεις θέτουμε το πλαίσιο και –όπου είναι απαραίτητο– αναφέρουμε κάποια βασική θεωρία. Στη συνέχεια αναλύουμε πώς υλοποιήθηκε η δράση στη Σαμοθράκη και τι αποτελέσματα παρήγαγε.

Λειτουργία χώρου κοινωνικής συνάντησης

Η δημιουργία μιας βάσης δραστηριοτήτων του Islands of Hope σε έναν σταθερό φυσικό χώρο ήταν μια ιδέα που αναπτύχθηκε μαζί με την απόφαση να εγκατασταθούμε στη Σαμοθράκη για το χρονικό διάστημα που θα διαρκούσε το πρόγραμμα. Συνεπώς, οι λόγοι για αυτήν την απόφαση συμπίπτουν με αυτούς που περιγράφηκαν παραπάνω, ωστόσο αξίζει να τονιστούν περαιτέρω κάποια σημεία:

- Ένας κατάλληλα διαμορφωμένος φυσικός χώρος θα μπορούσε να φιλοξενήσει μια σειρά δράσεων που δεν θα μπορούσαν να γίνουν σε εξωτερικό χώρο εξαιτίας των αρκετά δυσμενών καιρικών συνθηκών του χειμώνα στη Σαμοθράκη. Επίσης, μιας και το πρόγραμμά μας πραγματοποιήθηκε σε μια περίοδο που οι περισσότεροι χώροι φυσικής συνάντησης (καφενεία, ταβέρνες, μπαρ) ήταν κλειστοί λόγω των μέτρων κατά του κορονοϊού, η ύπαρξη ενός χώρου που θα μπορούσε να ανταποκριθεί στην ανάγκη συναντήσεων με ασφάλεια και τηρώντας όλα τα μέτρα κρίθηκε απαραίτητη.
- Ένας φυσικός χώρος θα μπορούσε να αποτελέσει πόλο έλξης ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε ψηφιακά εργαλεία ή δεν γνωρίζουν πώς να τα χρησιμοποιήσουν.
- Η επιλογή ενός χώρου σε στρατηγική τοποθεσία θα βοηθούσε να ενταχθούν κάποιες από τις δραστηριότητες του προγράμματος μέσα στις ροές της καθημερινότητας των κατοίκων του νησιού (π.χ. στον δρόμο τους από τη δουλειά στο σπίτι, ως στάση στο πλαίσιο μια βόλτας με την οικογένεια κτλ.). Μια τέτοια ένταξη του χώρου στην καθημερινότητα των κατοίκων θα μπορούσε να τονώσει το αίσθημα ενεργού κοινότητας, αλλά και να δημιουργήσει συνθήκες για περισσότερες αυθόρμητες συναντήσεις, εκτός των προγραμματισμένων δράσεων.
- Ένας φυσικός χώρος θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμος για ν' απευθυνθούμε σε μικρές κοινωνίες που έχουν συνηθίσει να συνδέονται μέσω του κοινού χώρου και να τον κάνουν στοιχείο ταυτότητας των δράσεών τους. Έτσι ο φυσικός χώρος θα μπο-

ρούσε να αποτελεί την ταυτότητα και το σημείο αναφοράς του Islands of Hope.

Ο χώρος που επιλέχθηκε ήταν το πρώην μπαρ Λημνίδι, το οποίο συγκέντρωνε πολλά σημαντικά πλεονεκτήματα. Αφενός ήταν χώρος αναγνωρίσιμος, που στο παρελθόν υπήρξε σημείο συνάντησης των κατοίκων της Σαμοθράκης, κι έτσι δεν χρειαζόταν συστάσεις. Επιπλέον, η στρατηγική του θέση αποδείχθηκε σημαντικό πλεονέκτημα, αφού βρίσκεται πολύ κοντά στην Καμαριώτισσα, τον μεγαλύτερο οικισμό του νησιού, αλλά και στη διασταύρωση που ενώνει τη Χώρα με τους οικισμούς της βόρειας πλευράς του νησιού (Παλαιόπολη, Καρυώτες, Θέρμα, Ανω Μεριά). Συν τοις άλλοις, το γεγονός ότι είναι ένας μεγάλος και ελκυστικός χώρος, που συνδυάζει τη θέα στο βουνό και την άμεση επαφή με τη θάλασσα, ενώ διαθέτει μια μεγάλη εξωτερική αυλή, τον καθιστούσε κατάλληλο τόσο για τη διεξαγωγή ολιγομελών εργαστηρίων, ακόμα και όταν ίσχυαν αυστηρά μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης, όσο και για τη διοργάνωση μεγαλύτερων συναντήσεων, μετά τη χαλάρωση των μέτρων. Τέλος, πολύ σημαντικό είναι πως ο χώρος είχε ήδη ενοικιαστεί από την οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών «Alter Ego», με έδρα τη Θεσσαλονίκη, για να χρησιμοποιηθεί ως χώρος εργαστηρίων και άλλων κοινωφελών δράσεων. Έτσι, το Islands of Hope θα μπορούσε να συνδεθεί με άλλες ομάδες και δράσεις, ενισχύοντας την ταυτότητα του χώρου ως σημείου συνάντησης της κοινότητας και θέτοντας τις βάσεις για μια πιο σταθερή χρήση του για παρόμοιους σκοπούς.

Εκπαίδευση σε καινοτόμες τεχνικές επικοινωνίας

Η εμπειρία μας από τη συμμετοχή (ή την υποστήριξη) σε συλλογικές διαδικασίες άλλων ομάδων και οργανισμών μάς έχει δείξει ότι, πέρα από τη σύνθεση διαφορετικών απόψεων, ο ίδιος ο τρόπος έκφρασης και επικοινωνίας των ποικίλων θέσεων που γεννιούνται σε μία ομάδα είναι κρίσιμος. Συχνά αυτό που συμβαίνει είναι ότι διάφορες παγιωμένες θέσεις καταλήγουν να συνθέτουν ένα συλλογικό ψηφιδωτό μέσα από συγκλίσεις, συμβιβασμούς και υποχωρήσεις. Η συλλογική παραγωγή έργου στην πράξη χαρακτηρίζεται περισσότερο από την παραγωγή ιδεών που γίνεται κατά τη διάρκεια της συνεργασίας των μελών της ομάδας: η βαθύτερη επικοινωνία και η ουσιαστική προσέγγιση των διαφόρων θέσεων που διατυπώνονται συχνά οδηγούν με φυσικό τρόπο σε μετατοπίσεις των υπόλοιπων από τις αρχικές τους αντιλήψεις και βοηθούν την ομάδα να καταλήξει οργανικά σε κοινές αποφάσεις.

Με αυτήν την οπτική, κύριο μέλημά μας ήταν να ενισχύσουμε όσο περισσότερους κατοίκους της Σαμοθράκης μπορούσαμε με τεχνικές επικοινωνίας. Επιπλέον, να τους βοηθήσουμε να αποκτήσουν μια βιωματική εμπειρία συλλογικής σύνδεσης και της σημασίας που αυτή έχει τόσο για να λαμβάνονται αποφάσεις όσο και για να ενισχύεται η συνοχή της ομάδας. Σημαντικό κομμάτι της διαδικασίας ήταν και η διαχείριση των συγκρούσεων που εύλογα προκύπτουν ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας. Το σκεπτικό της προσέγγισής μας ήταν να αναδεικνύονται οι συγκρούσεις, να εκφράζονται πλήρως οι διάφορες θέσεις εντός της ομάδας και να δίνεται η δυνατότητα σε κάθε πλευρά να κατανοήσει τις υπόλοιπες. Σύμφωνα με την εμπειρία μας, η ανοιχτή και σε βάθος διαχείριση των συγκρούσεων είναι πολύ βασικό στοιχείο αρμονικής και παραγωγικής ζωής μιας ομάδας ή κοινότητας. Αντιθέτως, ο αποσπασματικός τρόπος που αντιμετωπίζονται οι συγκρούσεις σε πολλά πεδία τις διαιωνίζει. Το φαινόμενο μάλιστα επιδεινώνεται από τη μεταφορά των συγκρούσεων στο Facebook και σε άλλα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Συνεπώς, η κατάκτηση εμπειρίας στη διαχείριση των συγκρούσεων εντός ενός κοινοτικού πλαισίου αποτέλεσε ση-

μαντικό μέρος των σκοπών του Islands of Hope.

Μία από τις βασικές τεχνικές επικοινωνίες που χρησιμοποιήθηκε στο πρόγραμμά μας ήταν η Μη Βίαιη Επικοινωνία του Μάρσαλ Ρόζενμπεργκ. Η συγκεκριμένη προσέγγιση έχει αποδειχθεί πολύ βοηθητική τόσο για την πλήρη έκφραση συναισθημάτων, θέσεων και διαφωνιών, όσο και για την ενσυναισθητική ακρόαση των άλλων φωνών. Η Μη Βίαιη Επικοινωνία χρησιμοποιείται εδώ και πολλές δεκαετίες από διάφορους οργανισμούς, σχολεία και μη κυβερνητικές οργανώσεις, αλλά ακόμη και σε φυλακές ή ειρηνευτικές διαδικασίες σε εμπόλεμες ζώνες.

Η εκπαίδευση στη Μη Βίαιη Επικοινωνία πραγματοποιήθηκε αρχικά μέσω μιας σειράς δέκα διαδικτυακών συναντήσεων – η επιλογή της απομακρυσμένης συμμετοχής ήταν αναγκαστική εξαιτίας των μέτρων κατά της πανδημίας. Σε αυτές τις συναντήσεις εξερευνήσαμε τους τρόπους να μιλάμε με άλλους/ες, να εκφράζουμε όσα μας αρέσουν και όσα δεν μας αρέσουν, να ακούμε έναν άνθρωπο που θέλει να εκφράσει κάτι που τον απασχολεί, να βοηθάμε τον διάλογο μεταξύ ατόμων ή ομάδων, και προσεγγίσαμε άλλες πτυχές της επικοινωνίας και των σχέσεών μας. Εκτός από την ανταλλαγή που έγινε κατά τη διάρκεια των συναντήσεων, τα άτομα που συμμετείχαν ενθαρρύνθηκαν να εφαρμόζουν στοιχεία της εκπαίδευσής τους και στο μεσοδιάστημα μεταξύ των σεμιναρίων κάνοντας πρακτική εξάσκηση σε ζευγάρια. Όταν χαλάρωσαν τα μέτρα για τον κορονοϊό, οι συναντήσεις άρχισαν να γίνονται από κοντά. Ως τις αρχές του καλοκαιριού πραγματοποιήσαμε πέντε ακόμα συναντήσεις.

Σύμφωνα με τις μαρτυρίες όσων συμμετείχαν, η εκπαίδευση τους βοήθησε να ανοίξουν νέους ορίζοντες στον τρόπο με τον οποίο επικοινωνούν κατ' ιδίαν αλλά και συλλογικά, σε προσωπικό αλλά και επαγγελματικό επίπεδο. Πολλά από τα άτομα που συμμετείχαν ανέφεραν ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν έτυχε να βρίσκονται μαζί, κατάφεραν να δημιουργήσουν εστίες συζήτησης σε δημόσιους χώρους, που να μεταφέρουν το πνεύμα και το ύφος του συγκεκριμένου τρόπου διαλόγου και σε ανθρώπους που δεν συμμετείχαν στην εκπαίδευση. Αυτό το γεγονός, αν και μικρής κλίμακας, δικαιώνει το αρχικό σκεπτικό να γίνει η εκπαίδευση με σκοπό να υποστηριχθεί το κοινωνικό

σύνολο στη Σαμοθράκη. Επιπλέον, η δημιουργία τέτοιων ισχυρών κύκλων διαλόγου και συμμετοχικής λήψης αποφάσεων μπορεί να προλαμβάνει ή να θεραπεύει συγκρούσεις που ανακύπτουν σε διάφορα πεδία μεταξύ της τοπικής κοινωνίας.

Καθιέρωση συγκεκριμένων ημερών συλλογικής δράσης και διασκέδασης

Μετά την ολοκλήρωση του σεμιναρίου Μη Βίαιης Επικοινωνίας, ο κύκλος εξελίχθηκε σε μια εβδομαδιαία συνάντηση, ανοιχτή στην καθμία και στον καθένα που ζει στο νησί και θα ήθελε να συμμετάσχει σε μια απλή συνομιλία με τους συντοπίτες του. Το «Παιχνίδι της Δευτέρας» είχε σκοπό τη διασκέδαση αλλά και την ειλικρινή επικοινωνία. Οι συναντήσεις περιλάμβαναν παιχνίδια που βοηθούν να ενεργοποιήσουμε σώμα και πνεύμα και να αφήσουμε πίσω τα άγχη της καθημερινότητας, και συζητήσεις σε ζευγάρια ή τριάδες. Τα θέματα αφορούσαν εμπειρίες του παρελθόντος ή όνειρα για το μέλλον, ιδέες και επιθυμίες σχετικά με τη ζωή στο νησί και όχι μόνο. Σκοπός ήταν να μάθουμε να ακούμε, να ακουγόμαστε, και εν γένει να επικοινωνούμε ως άνθρωποι. Παράλληλα, η διασύνδεση μέσω της συζήτησης και του παιχνιδιού δημιούργησε μια αίσθηση κοινότητας στα άτομα που συμμετείχαν. Έτσι, μαζί με τις υπόλοιπες δράσεις μας, συγκροτήθηκε μια μικρή αλλά ενεργή ομάδα που συνέδεσε, έστω και παροδικά, την καθημερινότητά της με το πρόγραμμα Islands of Hope, μίλησε για αυτό στην υπόλοιπη τοπική κοινωνία και αποδείχτηκε κρίσιμη για την επιτυχημένη ολοκλήρωση του προγράμματος. Τέλος, η πρόσκληση σε κάτι πιο χαλαρό, όπως είναι μια απογευματινή συνάντηση για συζήτηση και παιχνίδι, επιδίωξε να προσελκύσει και ένα κομμάτι της τοπικής κοινωνίας που πιθανώς θα ήταν διστακτικό να συμμετάσχει σε πιο οργανωμένες συλλογικές διαδικασίες που ενδεχομένως θα απαιτούσαν μεγαλύτερο βαθμό έκθεσης και προσήλωσης.

Διεξαγωγή έρευνας γνώμης με ηλεκτρονικά μέσα

Στο πλαίσιο του προγράμματος σχεδιάσαμε ένα ερωτηματολόγιο για τη ζωή στη Σαμοθράκη. Οι θεματικές ενότητες της έρευνας προέκυψαν από έναν συνδυασμό ερωτημάτων από παλαιότερες ερευνητικές μας δραστηριότητες με νέα ερωτήματα που τέθηκαν σε συνεντεύξεις και θεματικές συναντήσεις του Islands of Hope. Στόχος της έρευνας ήταν να ακουστούν, να καταγραφούν, και να ερμηνευτούν οι απόψεις σημαντικής μερίδας κατοίκων του νησιού για εσωτερικά ζητήματα της ζωής στη Σαμοθράκη, καθώς και οι επιθυμίες τους για το μέλλον. Το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε τέσσερις ενότητες. Η πρώτη ενότητα αποτελούνταν από δημογραφικές ερωτήσεις σχετικά με το φύλο, την ηλικία, την κύρια ενασχόληση και τον αριθμό των ετών που διαμένει κάποιος ή κάποια στο νησί. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί πως η έρευνά μας αφορούσε όλους και όλες που διέμεναν μόνιμα στο νησί για διάστημα άνω του ενός έτους και όχι τους περιστασιακούς ή και πιο σταθερούς επισκέπτες. Η δεύτερη ενότητα ενσωμάτωνε μια σειρά ερωτήσεων για το τι αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι της Σαμοθράκης ως ισχυρό και τι ως αδύναμο στοιχείο της ζωής στο νησί. Η τρίτη ενότητα εστίαζε στο μέλλον του νησιού και κυρίως σε ζητήματα τουριστικής ανάπτυξης και μελλοντικών υποδομών και παρεμβάσεων. Η τέταρτη ενότητα ήταν μια ερώτηση ανοιχτού τύπου, στην οποία οι ερωτηθέντες/είσες καλούνταν να περιγράψουν το δικό τους επιθυμητό μέλλον για τη Σαμοθράκη σε βάθος εικοσαετίας.

Η έρευνα δεν ακολούθησε κάποια επιστημονική μέθοδο δειγματοληψίας που θα μπορούσε να εξασφαλίσει ένα τυχαίο δείγμα (probability sample) και ως εκ τούτου τα αποτελέσματά της δεν είναι δυνατόν να γενικευτούν με ασφάλεια. Ωστόσο, το σχετικά μεγάλο δείγμα των απαντήσεων (140 άτομα) καθώς και ο συνδυασμός ερωτήσεων ανοιχτού και κλειστού τύπου, μαζί με το γεγονός πως είναι μέχρι σήμερα η μεγαλύτερη έρευνα τέτοιου τύπου που έγινε στο νησί, την καθιστούν πολύ σημαντική πηγή πληροφοριών και σημαντικό βαρόμετρο για τη διαμόρφωση της κοινής γνώμης στη Σαμοθράκη. Τα αρχικά αποτελέσματα παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν σε ένα συμμετοχικό εργαστήριο στον κοινωτικό χώρο του Islands of Hope. Σκανάροντας τον κωδικό QR μπορείτε να δείτε αναλυτικά τα αποτελέσματα.

Συμμετοχική χαρτογράφηση

Η συμμετοχική χαρτογράφηση αποτελεί μια ιδιαίτερα χρήσιμη μεθοδολογία του συμμετοχικού χωρικού σχεδιασμού, με πολλαπλά οφέλη για τις τοπικές κοινότητες. Μέσω της συμμετοχικής χαρτογράφησης, ιδιαίτερα της τρισδιάστατης, οι συμμετέχοντες μπορούν να αποκτήσουν εποπτική εικόνα του αντικειμένου του χωρικού σχεδιασμού, να οπτικοποιήσουν τις γνώσεις και εμπειρίες τους και να συμμετάσχουν ενεργά στον δημόσιο διάλογο με εμπειρικό τρόπο. Ο τρισδιάστατος χάρτης γίνεται έτσι ένα σημείο συνάντησης πολλών ιστοριών και αφηγήσεων, αναλύσεων και απόψεων, επιθυμιών και βλέψεων για το μέλλον, που μπορεί να φέρει κοντά ανθρώπους διαφορετικών γενεών, εκπαιδευτικών υποβάθρων, και πολιτισμικών αναφορών. Επιπλέον, το τρισδιάστατο μοντέλο, που παράχθηκε με συμμετοχικό τρόπο, ως κτήμα της κοινότητας, μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικό εργαλείο λήψης τεκμηριωμένων αποφάσεων για τη βιώσιμη διαχείριση των τοπικών πόρων, όπως και ως εργαλείο επικοινωνίας της τοπικής κοινότητας με τους θεσμικούς φορείς.

Στην περίπτωση μας, αρχικά κατασκευάστηκε ένα τρισδιάστατο μοντέλο της Σαμοθράκης (σε κλίμακα περίπου 1 προς 12.000). «Χτίσαμε» το μοντέλο με φύλλα χαρτονιού κολλημένα το ένα πάνω στο άλλο με οδηγό μας έναν χάρτη ισοϋψών, ανά 40 μέτρα υψομετρικής διαφοράς. Στη συνέχεια, οι κάτοικοι του νησιού, οι πραγματικοί γνώστες της τοπικής πραγματικότητας, αποτύπωσαν συλλογικά στο μοντέλο τη συσσωρευμένη τους γνώση, προσθέτοντας τοπωνύμια συνοδευμένα με ιστορίες. Αξίζει να σημειωθεί πως η εν λόγω διαδικασία ξεκίνησε στον κοινοτικό χώρο του Islands of Hope, στη συνέχεια όμως επεκτάθηκε σε όλο το νησί: έγιναν επιτόπιες επισκέψεις στους οικισμούς της Σαμοθράκης, μεταφέροντας εκεί και το τρισδιάστατο μοντέλο, σε μια προσπάθεια να συμπεριληφθούν οι απόψεις όσων συνήθως μένουν έξω από τη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης. Μετά την ολοκλήρωσή του, το μοντέλο μάς βοήθησε να συζητήσουμε πάνω σε αναπτυξιακά θέματα που απασχολούν το νησί, συμπεριλαμβάνοντας αυτήν την φορά και το στοιχείο της γεωγραφίας. Σκανάροντας τον κωδικό QR μπορείτε να μεταβείτε σε ένα βίντεο που απεικονίζει κάποια από τα στάδια της διαδικασίας της συμμετοχικής χαρτογράφησης που έγινε στη Σαμοθράκη τον Μάρτιο του 2021.

Αποκεντρωμένες δράσεις σε όλη την περιφέρεια του νησιού

Ένας από τους βασικούς στόχους του Islands of Hope ήταν να ακουστούν οι φωνές που συνήθως παραμερίζονται στον δημόσιο διάλογο. Επιδιώξαμε, μέσω των δράσεών μας, να προαχθεί μια αίσθηση κοινωνικής και χωρικής δικαιοσύνης. Γι' αυτόν τον λόγο, στην επικοινωνία μας με την κοινότητα δεν μείναμε μόνο στις ανοιχτές προσκλήσεις από το ραδιόφωνο, τον τοπικό Τύπο, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και τον ιστότοπό μας, αλλά πραγματοποιήσαμε μια σειρά επισκέψεων στα περισσότερα χωριά της Σαμοθράκης. Στις επισκέψεις μας καθοριστικό ρόλο έπαιξε το τρισδιάστατο μοντέλο που είχαμε ήδη δημιουργήσει από κοινού με κατοίκους του νησιού, αλλά και το βανάκι της ομάδας, που λειτούργησε ως σημείο αναφοράς για τους τόπους όπου δεν υπήρχε καφενείο ή αυτό παρέμενε κλειστό εξαιτίας των μέτρων κατά του κορονοϊού. Το μοντέλο σε πολλές περιπτώσεις υπήρξε αφετηρία για ενδιαφέρουσες συζητήσεις, μιας και οι κάτοικοι έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον να το συμπληρώσουν με τα σημαντικά τοπωνύμια που οι ίδιοι γνώριζαν και σχετικές αφηγήσεις.

Σε αυτές τις συναντήσεις είχαμε την ευκαιρία να μιλήσουμε με ηλικιωμένους και ηλικιωμένες που δύσκολα θα μετακινούνταν για να γίνουν μέρος του διαλόγου μακριά από το χωριό τους. Μιλήσαμε και με μικρά παιδιά και εργαζόμενους στην περιοχή, που επίσης έχουν περιορισμένες δυνατότητες να μετακινούνται. Ακούσαμε ιστορίες και ανησυχίες των κατοίκων και συζητήσαμε για θέματα που κάνουν τη ζωή στο νησί μοναδική, αλλά και για άλλα ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Το υλικό που συγκεντρώσαμε χρησιμοποιήθηκε για να εμπλουτίσουμε τα ευρήματα από το ερωτηματολόγιο σχετικά με τη ζωή στη Σαμοθράκη.

Με βάση τον χάρτη, οι κάτοικοι του νησιού μάς μίλησαν για όσα έχουν παραμείνει ίδια αλλά και για όσα έχουν αλλάξει, συχνά με έναν τόνο νοσταλγίας, όπως για παράδειγμα όταν αναφέρονταν στον παλιό πλούτο των τοπωνυμίων, που όλο και συρρικνώνεται, μια και οι νεότεροι δεν γνωρίζουν πια να ονοματίζουν με λεπτομέρεια τις διαφορετικές περιοχές του νησιού. Επιπλέον, η επίσκεψη στους οικισμούς μάς έδωσε τη δυνατότητα να βιώσουμε σε έναν βαθμό τον τρόπο με τον οποίο οργανώνεται η καθημερινότητα των τοπικών κοινωνιών. Λό-

γου χάρη, διαπιστώσαμε ότι ένα κοινό σημείο συνάντησης και κοινωνικοποίησης των γυναικών είναι οι παιδικές χαρές, όπου συνοδεύουν τα παιδιά τους για να παίξουν. Αυτές οι επισκέψεις, τέλος, μας έδωσαν την ευκαιρία να ακούσουμε από πρώτο χέρι ανησυχίες και προβληματισμούς που εμείς δεν θα μπορούσαμε εύκολα να φανταστούμε, παρ' όλη την πολύμηνη διαβίωσή μας στο νησί. Λόγου χάρη, τις ανησυχίες μιας ηλικιωμένης γυναίκας σχετικά με τις διακοπές ρεύματος τον χειμώνα, επειδή τα καλώδια κόπηκαν από δέντρα που έπεσαν, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να θερμάνει επαρκώς το σπίτι της. Επίσης, τη δυσκολία που αντιμετώπιζε ένας κάτοικος επειδή δεν υπήρχε σταθερή γραμμή τηλεφώνου ούτε ικανοποιητικό σήμα κινητής τηλεφωνίας στην περιοχή του οικισμού όπου ζει.

Παιδικό διαδραστικό εργαστήριο στο Δημοτικό Σχολείο

Κατόπιν επικοινωνίας και πρόσκλησης από τον δάσκαλο του χωριού, επισκεφτήκαμε το Δημοτικό Σχολείο Λακκώματος, έχοντας μαζί μας το τρισδιάστατο μοντέλο της Σαμοθράκης, για να κάνουμε ένα παιδικό διαδραστικό εργαστήριο. Με συνοδεία μουσικής ζωγραφίσαμε τη Νίκη της Σαμοθράκης και εικόνες από τη φύση του νησιού, και παίξαμε παιχνίδια συνεργασίας. Πρωτίστως, όμως, το εργαστήριο μάς έδωσε την ευκαιρία να συνομιλήσουμε με τα παιδιά για τους χώρους και τις υποδομές στις οποίες θα ήθελαν έχουν πρόσβαση, δημιουργώντας από κοινού το ιδανικό χωριό για αυτά. Η δράση μάς έδωσε τη δυνατότητα να διευρύνουμε με τις ιδέες και τους προβληματισμούς των παιδιών το πεδίο συμμετοχής στον διάλογο που προσπάθησε να ανοίξει το Islands of Hope.

«Λημνίδια 2021»: Εργαστήρια συμμετοχικού σχεδιασμού και οραματισμού με τους κατοίκους

Στην τελευταία φάση του Islands of Hope προσπαθήσαμε να συνδυάσουμε όλα τα στοιχεία που προέκυψαν κατά τις προηγούμενες φάσεις σε ένα διήμερο εργαστήριο συλλογικού οραματισμού. Για δύο διαδοχικές Κυριακές πραγματοποιήσαμε τα «Λημνίδια 2021», ολοήμερες εκδηλώσεις με δράσεις για μικρούς και μεγάλους, στον κοινωτικό χώρο του προγράμματος. Η διαμόρφωση του προγράμματος έγινε με γνώμονα τη συμμετοχή όσο περισσότερων κατοίκων από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες γινόταν. Ενσωματώσαμε μια σειρά από δραστηριότητες, ερεθίσματα και παροχές, που θα καθιστούσαν δυνατή τη συμμετοχή οικογενειών, ηλικιωμένων, εργαζομένων και παιδιών. Έτσι, μέσω ενός συνδυασμού παιχνιδιού, παράλληλων εργαστηρίων για ενήλικες και παιδιά, ελεύθερου χρόνου για κοινωνικοποίηση και μπάνιο στη θάλασσα, αλλά και με ελεύθερη προσφορά φαγητού, αναψυκτικών και ποτών, επιδιώξαμε να δημιουργήσουμε ταυτόχρονα έναν σημαντικό κόμβο στη διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού αλλά και ένα γεγονός συλλογικής ψυχαγωγίας και επικοινωνίας, ακριβώς μετά από έναν δύσκολο χειμώνα εγκλεισμού και κοινωνικής αποστασιοποίησης.

Το πρόγραμμα της πρώτης Κυριακής περιλάμβανε δύο εργαστήρια οραματισμού και συμμετοχικού σχεδιασμού για ενήλικους και παράλληλα δύο παιδικά εργαστήρια, ώστε να διευκολυνθεί η συμμετοχή των γονέων. Το πρωινό εργαστήριο, «Σταυροδρόμια του παρόντος, μονοπάτια του μέλλοντος», προσκάλεσε όσες και όσους συμμετείχαν να δημιουργήσουν με βιωματικό τρόπο έναν «χάρτη συναισθημάτων» με βάση τη φυσική γεωγραφία του νησιού. Στόχος του εργαστηρίου ήταν αφενός να ξεκινήσει μια πρώτη κουβέντα για ζητήματα που αφορούν τη Σαμοθράκη και αφετέρου αυτό να γίνει με τρόπο που θα διευκόλυne μια συναισθηματική και βιωματική σύνδεση με τον τόπο και την ιστορία του. Η σύνδεση αυτή αποτελεί μια σημαντική, αν και συχνά παραμελημένη, διάσταση και τεχνική του συμμετοχικού σχεδιασμού. Αρχικά οι συμμετέχοντες/

ουσες χωρίστηκαν σε ομάδες των τεσσάρων-πέντε ατόμων, ώστε να διευκολυνθεί η πιο άμεση και συνεχής ροή στη συζήτηση. Οι οδηγίες ήταν να σημειώσουν πάνω στον χάρτη και με τα αντίστοιχα χρώματα τα ακόλουθα συναισθήματα: ενθουσιασμός, γαλήνη/ηρεμία, μελαγχολία, απογοήτευση, ανησυχία, χαρά/ευφορία, νοσταλγία και φόβος, σε συνάρτηση με έναν συγκεκριμένο τόπο του νησιού. Παράλληλα είχαν τη δυνατότητα να μοιραστούν με την ομάδα κάποιες προσωπικές/βιοματικές αφηγήσεις σχετικά με τους λόγους που συνδύασαν ένα συγκεκριμένο συναίσθημα με κάποιον τόπο. Οι ομάδες βρήκαν διαφορετικούς τρόπους να εμπλακούν με τη διαδικασία. Κάποιες ασχολήθηκαν περισσότερο με το να τοποθετήσουν πολλά χρώματα/συναίσθημα στον χάρτη και άλλες τοποθέτησαν λιγότερα χρώματα αλλά ανέπτυξαν περισσότερες και πιο αναλυτικές ιστορίες. Το πρώτο εργαστήριο έκλεισε με έναν κύκλο στον οποίο οι συμμετέχοντες/ουσες μοιράστηκαν πιο προσωπικές επιθυμίες και όνειρα μέσω ενός κολάζ εκφράσεων που προέκυψε από τη διαδικασία.

Στο απογευματινό εργαστήριο, «Αφηγήσεις από το μέλλον της Σαμοθράκης», οι συμμετέχοντες/ουσες κλήθηκαν να οραματιστούν και να συνδιαμορφώσουν τις δικές τους μελλοντικές προοπτικές για το νησί. Αυτήν τη φορά το εργαστήριο επιδίωκε να ενεργοποιήσει περισσότερο τη δημιουργική φαντασία όσων συμμετείχαν και να τους παρακινήσει να οραματιστούν το μέλλον του νησιού αναφορικά με τέσσερις διακριτούς άξονες: το τοπίο της εργασίας/οικονομίας, το πεδίο των ανθρωπίνων σχέσεων, τους θεσμούς, και το δομημένο/φυσικό περιβάλλον. Οι συμμετέχοντες/ουσες χωρίστηκαν εκ νέου σε ομάδες και, αυτήν τη φορά, δούλεψαν πάνω σε μια σειρά από υποθετικά σενάρια με χρονικό ορίζοντα 50 ετών. Ως βοηθήματα σε αυτήν τη διαδικασία οραματισμού η ομάδα του Islands of Hope είχε ετοιμάσει μια σειρά από υποθετικές προτάσεις για καθέναν από τους παραπάνω άξονες, οι οποίοι είχαν προκύψει από τις προηγούμενες δράσεις του προγράμματος. Η χρήση τους ήταν βοηθητική και όχι υποχρεωτική, και όσοι/όσες συμμετείχαν ενθαρρύνθηκαν να χρησιμοποιήσουν μόνο όσες από αυτές ήθελαν και να προσθέσουν δικές τους ιδέες και όνειρα για το πώς θα μπορούσε να είναι το νησί σε βάθος χρόνου.

Κοινός παρονομαστής στα αποτελέσματα της άσκησης ήταν η μετάβαση σε ένα πιο βιώσιμο και δημοκρατικό μέλλον με αυξημένη διοικητική αυτονομία. Οι συνεταιρισμοί, επίσης, έπαιξαν σημαντικό ρόλο σε όλες τις ομάδες. Τα χωρικά οράματα διαφέραν στον βαθμό ενσωμάτωσης των νέων τεχνολογιών: κάποιες ομάδες ήταν περισσότερο θετικές στην αυτοματοποίηση και στη χρήση τεχνητής νοημοσύνης, ενώ άλλες προέκριναν την ενίσχυση πιο παραδοσιακών τεχνικών και μεθόδων. Αντίστοιχα, στο πεδίο των ανθρωπίνων σχέσεων υπήρξαν διαφοροποιήσεις στο κατά πόσο θα έπρεπε να υιοθετηθούν εντελώς νέες οικογενειακές δομές, δομές φροντίδας των παιδιών και των ηλικιωμένων κτλ., ή απλά να αναπτυχθούν και να αναδιομορφωθούν οι υπάρχουσες.

Παράλληλα με τα παραπάνω εργαστήρια, πραγματοποιήθηκαν δύο δημιουργικά εργαστήρια για παιδιά με θέμα «Στο νησί της φαντασίας» και «Ποιος έβγαλε την τάπα από τη θάλασσα;» Σε αντιστοιχία με τα εργαστήρια των ενηλίκων, επιδίωκαν να ενεργοποιήσουν την παιδική φαντασία και σκέψη πάνω σε ζητήματα οικολογίας και τοπικής ανάπτυξης, μέσω του παιχνιδιού, της ζωγραφικής και του θεάτρου.

Το πρόγραμμα της πρώτης Κυριακής των Λημνιδίων περιλάμβανε επίσης τουρνουά παιχνιδιών, φαγητό, μουσική, και έκλεισε με θερινό κινηματογράφο.

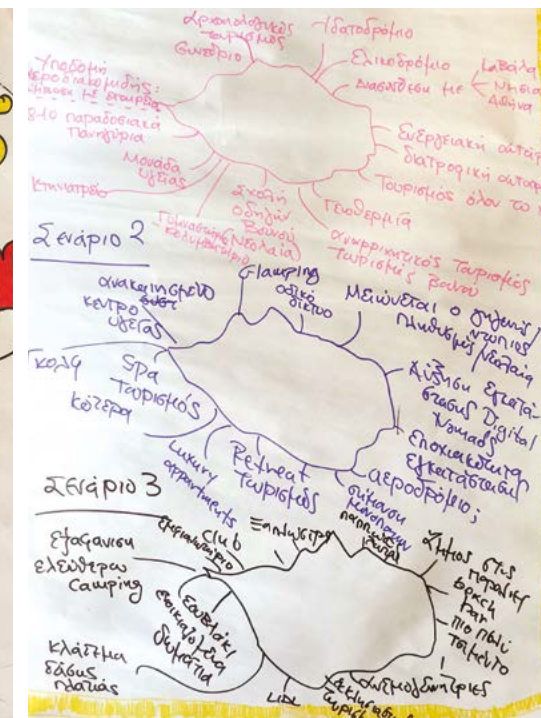
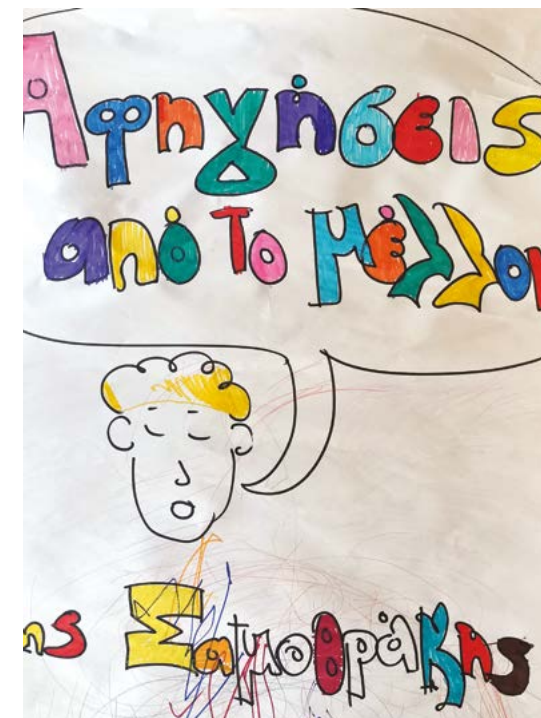
Την δεύτερη Κυριακή, στο εργαστήριο «Σαμοθράκη 2041», συζητήσαμε τα προσωρινά αποτελέσματα των συναντήσεων και του ερωτηματολογίου για τη ζωή στη Σαμοθράκη, σχεδιάσαμε μελλοντικές εφαρμογές των ιδεών και προτάσεων που έχουν προκύψει και συνθέσαμε έναν πρώτο οδικό χάρτη συλλογικού οράματος με ορίζοντα το 2041. Στόχος αυτού του τελευταίου εργαστηρίου ήταν αφενός μια αρχική συζήτηση πάνω στα αποτελέσματα της διαδικτυακής έρευνας που έτρεχε παράλληλα στη Σαμοθράκη εκείνη την περίοδο, και αφετέρου να ολοκληρωθεί η διαδικασία που είχε ξεκινήσει την προηγούμενη Κυριακή με ένα πιο συγκεκριμένο πλάνο δράσεων, που θα έδινε έμφαση στην ατομική εμπλοκή και στην ανάληψη προσωπικής ευθύνης. Ο οδικός χάρτης, παρόλο που δύσκολα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα πλήρες και αντιπροσωπευτικό πλάνο

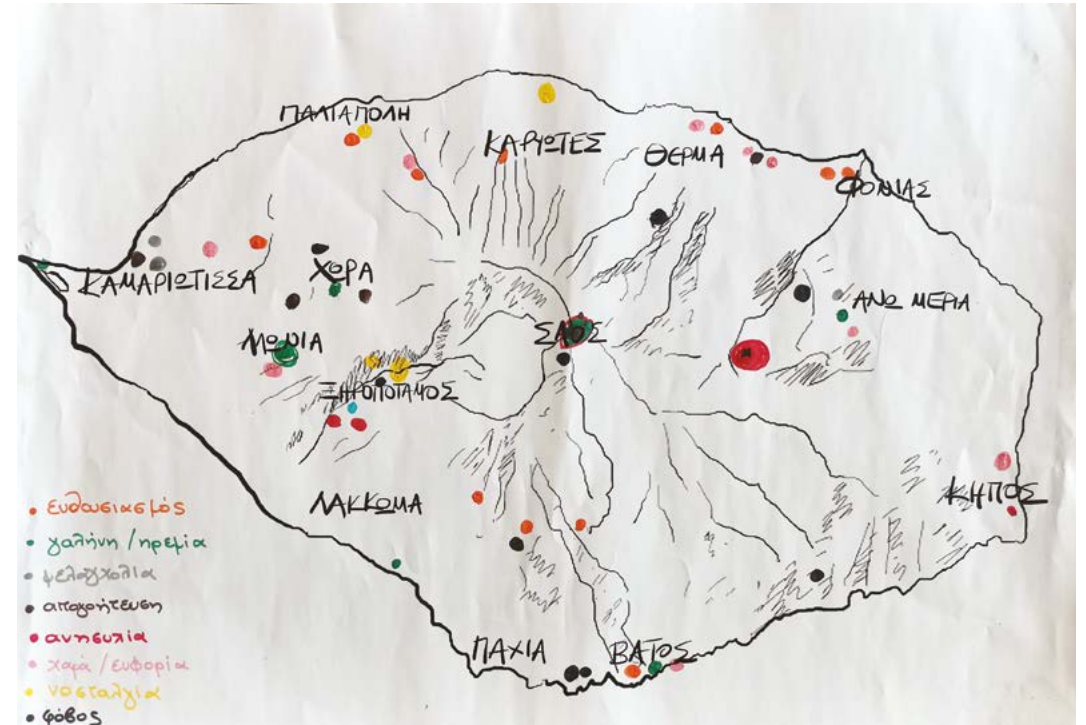
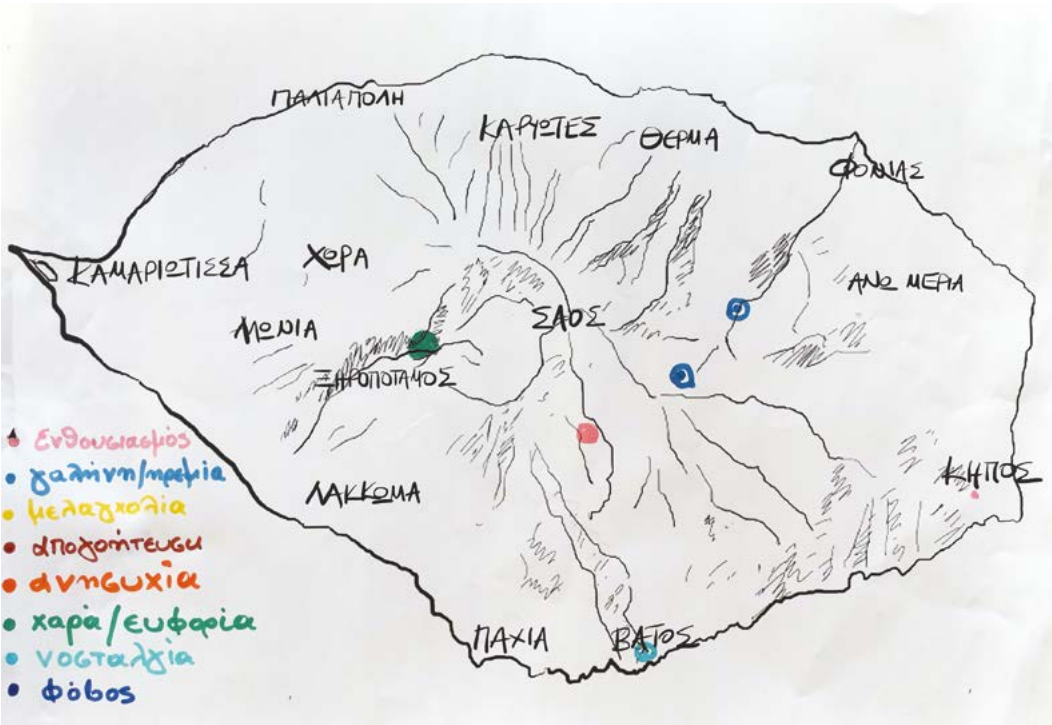
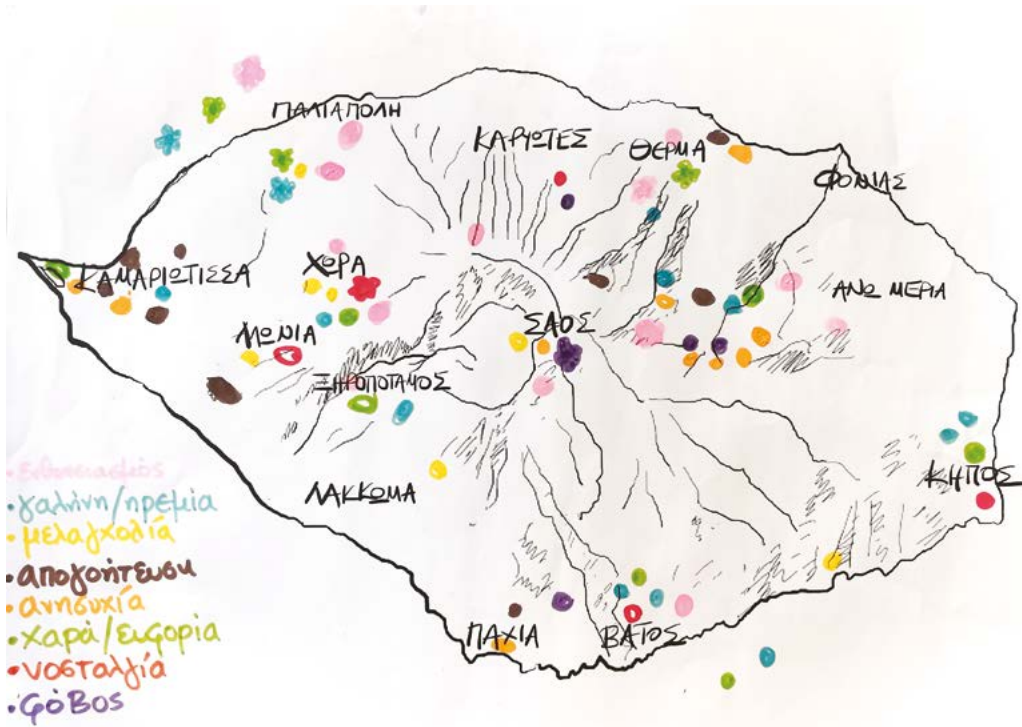

δράσεων της κοινότητας των κατοίκων της Σαμοθράκης, είχε αξιοθαύμαστη συνοχή και αντικατόπτριζε σε μεγάλο βαθμό τις προηγούμενες συζητήσεις, συμπεριλαμβάνοντας τον σημαντικό παράγοντα της προσωπικής εμπλοκής όσων συμμετείχαν.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί η αλληλουχία των δραστηριοτήτων συμμετοχικού σχεδιασμού που πραγματοποιήθηκαν στα Λημνίδια. Οι δραστηριότητες είχαν σπονδυλωτή δομή. Ξεκίνησαν με τον «χάρτη συναισθημάτων», προκρίνοντας ως πρώτο στάδιο τη συναισθηματική σύνδεση με τον τόπο, συνεχισαν με το πιο οραματικό και νοητικό μέρος «αφηγήσεις από το μέλλον», προκαλώντας μια μετάβαση από το συναίσθημα στον ορθολογισμό και από το παρελθόν/παρόν στο μέλλον, και έκλεισαν με τον οδικό χάρτη, που αποτελεί επιτομή των προηγούμενων σταδίων: κάνει το όραμα συγκεκριμένο και αποτυπώνει την προσωπική εμπλοκή καθενός και καθεμιάς που συμμετείχε ως δρών υποκείμενο. Η συγκεκριμένη δομή βοήθησε να δημιουργηθεί από την αρχή ένα κλίμα ανοιχτότητας και σύνδεσης, που συχνά δεν προκύπτει όταν η συζήτηση κινείται στο πλαίσιο απλής αντιπαράθεσης επιχειρημάτων. Η εστίαση στο βίωμα αντί για την έκθεση έδωσε τη δυνατότητα σε όλες και όλους να εκφραστούν και να ακούσουν τις εκδοχές των άλλων, κάτι που οδήγησε σε μια ισορροπημένη ανταλλαγή θέσεων, αναμνήσεων και οραμάτων.

«Λημνίδια 2021» Εργαστήρια συμμετοχικού σχεδιασμού και οραματισμού με τους κατοίκους της Σαμοθράκης

Το πρωί με ζυμώω με γάλα
 και ξύδι μετά τα φαλλιά
 Όλη μέρα βόσκω λαγιάδες ζυμώω
 και γεμίζεις το βάζο χαρά

Πόσο χαίρομαι που ήρθα
 Πάντα κάνω τα βράδια με νω
 και τις νύχτες που αν κι είνω δ'αυτή
 αλλά για να μην μπορώ να στο πω

Petangué

ΒΡΟΥΚΕΛΕΣ II

SAUN THE SHEEP III

ΗΛΙΟΛΟΥΣΤΕΣ II

ΚΡΟΝΟΣ I

PaJa

Melissocomic II

1#ΜΗΝΙΑ 2021 - 4/7

Ευαγγέλιον

Πολλοί είναι οι ποδοσφαιριστές
 ... - εσείς που τον έχετε } πολλοί τρένουν
 ... } να αγοράσουν
 ... } τον γάλα.

Υπάρχουν κάποιοι που είναι
 ηρώα ή είναι εθελοντές.

Υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που βοηθούν
 ότι δεν δύνανται για τα έσοδα.

Εννοούμε φυσικά ότι πολλοί παίκτες
 είναι αναγκασμένοι να κερδίσουν

Ερμηνεία των αποτελεσμάτων του προγράμματος για τη Σαμοθράκη

Η έκδοση που διαβάζετε δεν επιδιώκει μια εκτενή ανάλυση των ευρημάτων του προγράμματος συλλογικής έκφρασης και συμμετοχικού σχεδιασμού στη Σαμοθράκη. Μένοντας όμως μόνο στην περιγραφή των μεθοδολογικών βημάτων και των τεχνικών που εφαρμόστηκαν, χωρίς να αναφερθούμε στα ευρήματα της διαδικασίας, θα χάναμε την ευκαιρία να συμβάλουμε ουσιαστικά στη συζήτηση περί συμμετοχικού σχεδιασμού στο νησί. Άλλωστε η «καρδιά» κάθε διαδικασίας συμμετοχικού σχεδιασμού δεν είναι άλλη από τη σύνδεση με το πεδίο. Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζουμε μερικά από τα ευρήματα της διαδικασίας, εστιάζοντας κυρίως στα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου.

Η φυσιογνωμία της Σαμοθράκης σήμερα

Η Σαμοθράκη είναι ένα νησί που βρίσκεται σε μετάβαση από μια παραδοσιακή αγροτική κοινωνία προς ένα μέλλον που ακόμα δεν έχει πλήρως καθοριστεί. Η τοπική οικονομία, τις τελευταίες δεκαετίες, μεταβάλλεται σταδιακά από αμιγώς αγροτο-κτηνοτροφική σε οικονομία που βασίζεται στον τουρισμό και στις υπηρεσίες. Όπως στα περισσότερα μικρά νησιά, λόγω των συνθηκών της νησιωτικότητας που παρουσιάστηκαν παραπάνω, αυτή η διαδικασία είναι αργή και βρίσκεται σε εξέλιξη. Η μικρή έκταση του νησιού και η σχετική απομόνωσή του από την ηπειρωτική χώρα δημιουργούν κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις, όπως η μικρή αγορά και το αυξημένο κόστος παραγωγής και μεταφοράς, αλλά ταυτόχρονα αποτελούν και ευκαιρίες για την ορθή περιβαλλοντική διαχείριση και την ισορροπημένη χρήση πόρων.

Όπως αναφέρεται και στο επιχειρησιακό πρόγραμμα του Δήμου Σαμοθράκης, το ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον του νησιού είναι το πιο σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημά του και ως εκ τούτου θα πρέπει να αποτελέσει καθοριστικό στοιχείο στον αναπτυξιακό προσανατολισμό του. Η μοναδική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά της Σαμοθράκης καθιστά τον προσεκτικό και συμμετοχικό σχεδιασμό του μέλλοντός της εξαιρετικά κρίσιμη και αναγκαία διαδικασία.

Η έρευνα και οι συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια του Islands of Hope επιβεβαίωσαν σε σημαντικό βαθμό τις τοπικές προκλήσεις που είχαμε διαπιστώσει πριν από την έναρξη του προγράμματος και όσο προετοιμάζαμε την πρόταση. Ανέδειξαν όμως και νέα ζητήματα, που πρέπει να διερευνηθούν περισσότερο και να γίνουν αντικείμενο συμμετοχικής διαβούλευσης. Επιπλέον, χάρη στο Islands of Hope έχουμε στη διάθεσή μας περισσότερα δεδομένα για το πώς βλέπουν οι Σαμοθρακίτες και οι Σαμοθρακίτισσες το παρόν και το μέλλον του τόπου τους.

Πώς βλέπουν οι κάτοικοι της Σαμοθράκης το νησί τους σήμερα;

Οι κάτοικοι της Σαμοθράκης έχουν βαθιά επίγνωση της ιδιαιτερότητας του τόπου τους και αισθάνονται περηφάνεια για τις ομορφιές του. Τόσο τα φυσικά όσο και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του νησιού αποτελούν ακρογωνιαίιο λίθο της καθημερινής ευημερίας των κατοίκων. Ο καθαρός αέρας αλλά και η πρόσβαση σε καθαρό και ποιοτικό πόσιμο νερό αξιολογήθηκαν στην υψηλότερη δυνατή κλίμακα από τους/τις ερωτηθέντες/είσες στη διαδικτυακή έρευνά μας: ποσοστό 93,4% θεωρεί τον καθαρό αέρα ως πολύ ή πάρα πολύ σημαντικό στοιχείο στην καθημερινότητά του (τιμή που είναι η υψηλότερη μεταξύ αυτών που αναφέρονται στα θετικά στοιχεία του νησιού). Πολύ μεγάλη όμως είναι και η σημασία του βουνού και της θάλασσας στην καθημερινή ευημερία των κατοίκων: η ύπαρξη του βουνού θεωρείται πολύ ή πάρα πολύ σημαντική από το 72% των ερωτηθέντων/εισών, ενώ η καθημερινή επαφή με τη θάλασσα (έστω και οπτική μόνο) αξιολογείται ως ακόμα σημαντικότερη, με το 87,6% να απαντά «πολύ ή πάρα πολύ σημαντική». Τα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν διάφορες απόψεις που συλλέξαμε κατά τη διάρκεια των συναντήσεών μας για τη σχέση των κατοίκων με το νησί, οι οποίες συμπυκνώνονται στη φράση «οι Σαμοθρακίτες είναι μεν βουνίσιοι, αλλά θέλουν ο ορίζοντάς τους να είναι πάντα η θάλασσα».

Άλλα ισχυρά στοιχεία της Σαμοθράκης που απολαμβάνουν ευρεία αποδοχή από τους κατοίκους της είναι οι αυξημένες δυνατότητες αυτονομίας/αυτάρκειας που τους δίνει το νησιωτικό περιβάλλον, οι εναλλαγές στον ρυθμό της ζωής, η οποία έχει μια χαλαρή και μια πιο έντονη περίοδο (χειμώνας-καλοκαίρια αντίστοιχα), η πρόσβαση σε ποιοτικά τρόφιμα, και η ευκολία στις καθημερινές συναλλαγές. Μικρότερη σημασία μοιάζει να έχουν οι σχετικά μικρές χιλιομετρικές αποστάσεις (ίσως λόγω της απουσίας πυκνών συνδέσεων των οικισμών με τοπική συ-

γκοινωνία και της εξάρτησης από το αυτοκίνητο), καθώς και η δυνατότητα απασχόλησης στον τουρισμό, κάτι που ταιριάζει και με τις απόψεις της πλειονότητας των ερωτηθέντων/εισών για το μέλλον του τουρισμού, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Όσον αφορά στα πιο αδύναμα σημεία του νησιού και στις ελλείψεις που μπορεί να υπάρχουν από την καθημερινή ζωή, οι κάτοικοι της Σαμοθράκης φαίνεται να εστιάζουν πρωτίστως στις περιορισμένες παροχές υγείας και στην ανάγκη να ταξιδεύουν στην Αλεξανδρούπολη ακόμα και για σχετικά απλά περιστατικά. Δεύτερο στοιχείο στη λίστα, αλλά κοντά με το πρώτο, είναι η έλλειψη νέων ανθρώπων στο νησί και η τάση τους να φεύγουν και να μην ξαναγυρνούν εύκολα στον τόπο. Μάλιστα, από τις συνεντεύξεις και τις συναντήσεις μας διαπιστώθηκε πως αυτή η τάση εγκατάλειψης έχει και μια πιο έμφυλη διάσταση: οι νέες γυναίκες έχουν ακόμα λιγότερα κίνητρα επιστροφής στη Σαμοθράκη σε σύγκριση με τους άντρες, οι οποίοι, σύμφωνα με κάποιες μαρτυρίες, βλέπουν πιο θετικά το ενδεχόμενο να αναλάβουν τις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες των γονιών τους. Το ζήτημα εντείνεται ιδιαίτερα στις λιγότερο τουριστικές περιοχές του νοτίου μέρους του νησιού, όπου οι περιουσίες έχουν ακόμα μικρότερες δυνατότητες για να αξιοποιηθούν τουριστικά. Κάποια ακόμη αδύναμα σημεία που φαίνεται πως έχουν άμεση αρνητική επίδραση στην καθημερινότητα στο νησί είναι οι περιορισμένες εκπαιδευτικές δυνατότητες (γεγονός που συνδέεται με τη φυγή των νέων), η υπερβόσκηση, και η ελλιπής διαχείριση των φυσικών πόρων και των σκουπιδιών στο νησί. Αυτά θεωρούνται από την συντριπτική πλειονότητα των ερωτηθέντων/εισών πεδία στα οποία θα μπορούσαν να σημειωθούν σημαντικές βελτιώσεις. Σημειώνεται επίσης με σχετικά emphaticό τρόπο η ανάγκη για μεγαλύτερη και πιο πλουραλιστική πολιτιστική κίνηση στο νησί.

Τέλος, δύο σημεία που θεωρούνται αδύναμα αλλά, όπως φαίνεται, δυσκολεύουν σε μικρότερο βαθμό την καθημερινότητα των κατοίκων της Σαμοθράκης είναι η έλλειψη τοπικών συγκοινωνιών και η διασύνδεση του νησιού με την ηπειρωτική Ελλάδα και με άλλα νησιά. Πρέπει να σημειωθεί ωστόσο ότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε μια χρονιά που έχει χαρακτηριστεί ως «ακτοπλοϊκή άνοιξη» από τους κατοίκους, λόγω της

δραστηριοποίησης μιας νέας εταιρείας στον χώρο, και αφού το θέμα της διασύνδεσης ήταν κορυφαία προτεραιότητα κατά τα προηγούμενα έτη. Επίσης, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων και των εργαστηρίων, το θέμα της διασύνδεσης με άλλα λιμάνια αναδείχθηκε αρκετά (π.χ. με την Καβάλα), αν και υπάρχει συμφωνία πως τα πράγματα είναι καλύτερα απ' ό,τι στο πρόσφατο παρελθόν. Σε σχέση με το θέμα της μετακίνησης εντός του νησιού, σημειώνουμε ότι σε αρκετές από τις συζητήσεις μας, ιδιαίτερα με κατοίκους των νότιων χωριών της Σαμοθράκης (Λάκκωμα, Προφήτης Ηλίας), επισημάνθηκε η ανάγκη για μια πιο δίκαιη κατανομή των τοπικών πόρων και τονίστηκε η αδυναμία όσων δεν έχουν άμεση πρόσβαση σε ΙΧ αυτοκίνητο να καλύψουν ακόμα και τις πιο στοιχειώδεις ανάγκες τους.

Πώς βλέπουν οι κάτοικοι το μέλλον του τουρισμού στη Σαμοθράκη;

Όπως είναι αναμενόμενο, υπάρχουν διαφορετικές απόψεις σχετικά με το μέλλον του τουρισμού και το κατά πόσο θα πρέπει να καθορίσει τη μετεξέλιξη της Σαμοθράκης από το αγροτο-κτηνοτροφικό παρελθόν της. Ωστόσο, ενδιαφέρον έχει πως αν και στη σημαντική τους πλειονότητα οι ερωτηθέντες/είσες υποστηρίζουν την ανάπτυξη νέων κλάδων ήπιου και εναλλακτικού τουρισμού, καθώς και την επιμήκυνση της τουριστικής σεζόν, πολύ λιγότεροι προσβλέπουν σε αύξηση του απόλυτου αριθμού των επισκεπτών, σε κατασκευή περισσότερων ενοικιαζόμενων δωματίων ή σε δημιουργία μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων. Με άλλα λόγια, οι περισσότεροι υποστηρίζουν τον τουρισμό και θέλουν να δούνε νέα ποιοτικά χαρακτηριστικά στη διαχείρισή του, αλλά δεν επιθυμούν να μετατραπεί το νησί σε προορισμό μαζικού τουρισμού και προτιμούν να παραμείνει και να ενισχυθεί ο χαρακτήρας της Σαμοθράκης ως εναλλακτικού προορισμού.

Ποια είναι τα έργα που πιστεύουν πως θα βελτίωναν τη ζωή τους;

Σε συνέχεια των παραπάνω, οι κάτοικοι της Σαμοθράκης ερωτήθηκαν για τις υποδομές που θα ήθελαν να δημιουργηθούν στο νησί τους. Οι απαντήσεις τους ευθυγραμμίζονται σε μεγάλο βαθμό με τις απόψεις τους για τα ισχυρά και τα αδύναμα σημεία της ζωής στο νησί και εξειδικεύονται σε συγκεκριμένες προτάσεις. Έτσι δεν προκαλεί εντύπωση πως η συντριπτική πλειονότητα (89,1%) θεωρεί πως η βασική προτεραιότητα είναι η αναβάθμιση του υπάρχοντος κέντρου υγείας, ώστε να προσφέρει πληρέστερη ιατρική κάλυψη. Ενδιαφέρον επίσης προκαλεί πως η δεύτερη δημοφιλέστερη απάντηση (41,3%) είναι η δημιουργία ενός οργανωμένου και ανεπτυγμένου δικτύου μονοπατιών, σε συνδυασμό με την ύπαρξη ορεινών καταφυγίων, που θα δίνει την ευκαιρία τόσο σε ντόπιους όσο και επισκέπτες να απολαμβάνουν με μεγαλύτερη άνεση και ασφάλεια ένα από τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματα του τόπου, το όρος Σάος. Με μικρή διαφορά ακολουθεί η δημιουργία ενός πολιτιστικού πολυχώρου, κατάλληλου να λειτουργεί ως θέατρο, κινηματογράφος και συναυλιακός χώρος (38,4%). Σημαντική αποδοχή έχει και η ενίσχυση των εκπαιδευτικών ευκαιριών στο νησί, που συμπυκνώνεται στις υποδομές του κέντρου διά βίου μάθησης, όπου θα γίνονται σεμινάρια διαφόρων ειδών (29,7%), αλλά και η πιθανότητα να δημιουργηθεί ένας φορέας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (πανεπιστημιακού επιπέδου ή σχολή επαγγελματικής κατάρτισης) με αντικείμενα που να ταιριάζουν στη Σαμοθράκη, όπως είναι η οικολογία, η εκπαίδευση οδηγών βουνού κτλ.

Άλλες υποδομές που επίσης συγκέντρωσαν σημαντικό μέρος της προτίμησης των κατοίκων είναι η δημιουργία γηροκομείου και η ενίσχυση της τοπικής συνεργατικής παραγωγής μέσω της δημιουργίας ενός κοινοτικού χώρου διάθεσης των τοπικών προϊόντων (από 26,8%). Ακολουθούν μια σειρά άλλων υποδομών, με μικρότερα όμως ποσοστά αποδοχής, όπως είναι το γυμναστήριο, το υδατοδρόμιο, το αεροδρόμιο, το επαγγελματικό λύκειο, η βιβλιοθήκη/αναγνωστήριο κτλ.

Αιολικό πάρκο και εναλλακτικές πηγές ενέργειας

Μια τελευταία ερώτηση αφορούσε το σημαντικό ζήτημα που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια σχετικά με την προοπτική να εγκατασταθεί βιομηχανικό αιολικό πάρκο στην κορυφή του όρους Σάος. Το 38,1% απορρίπτει τη δημιουργία μεγάλου βιομηχανικού πάρκου στο βουνό, προκρίνοντας την τοποθέτηση ενός μικρού αιολικού πάρκου περιορισμένης κλίμακας για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, που θα καλύπτει μόνο τις ανάγκες του νησιού. Ένα επίσης σημαντικό ποσοστό (29,5%) τάσσεται κατά της εγκατάστασης οποιουδήποτε τύπου ανεμογεννήτριας στο νησί, και μόλις ένα 5% των ερωτηθέντων/εισών τάσσεται υπέρ του πάρκου μεγάλης κλίμακας. Αξιοσημείωτο είναι πως εξίσου σημαντικό ποσοστό (25,2%) θεωρεί πως δεν μπορεί να διατυπώσει άποψη γιατί έχει ελλιπή πληροφόρηση. Αξίζει να σημειωθεί ότι από τη στιγμή που έγινε η έρευνα έχει υπάρξει μια σημαντική εξέλιξη όσον αφορά στη συμπερίληψη του όρους Σάος στη λίστα του σχεδίου νόμου «Απάτητα Βουνά». Η λίστα ουσιαστικά απαγορεύει, για την ώρα, την τοποθέτηση ανεμογεννητριών στις περιοχές που περιλαμβάνει.

Αναστοχασμοί επί της μεθοδολογίας

Ένα εγχειρίδιο συμμετοχικού σχεδιασμού χωρίς ειλικρινή αποτίμηση της μεθοδολογίας που προτείνει, και χωρίς να αναστοχάζεται την πρακτική του προγράμματος, ίσως αποδειχθεί λιγότερο χρήσιμο σε όσες και όσους επιχειρήσουν παρόμοια εγχειρήματα στο μέλλον. Ως εκ τούτου, σε αυτή την ενότητα θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε με απλά λόγια τι δούλεψε καλά και τι θα μπορούσε να βελτιωθεί σε μελλοντικές προσπάθειες.

▶▶ Προετοιμασία πριν από την έναρξη των δράσεων – Από τη θεωρία στην πράξη

Ένα βασικό στοιχείο για την επιτυχία κάθε προγράμματος αυτού του τύπου είναι η σωστή προετοιμασία πριν από την έναρξη των δράσεων. Στην περίπτωση μας η περίοδος προετοιμασίας διήρκεσε τέσσερις μήνες, κατά τη διάρκεια των οποίων συναντιόμασταν σε εβδομαδιαία βάση. Στο μεσοδιάστημα κάθε μέλος της ομάδας αναλάμβανε να επεξεργαστεί ένα συγκεκριμένο αντικείμενο. Η ομάδα μας επέλεξε να αναθέσει την οργάνωση της προετοιμασίας σε ένα μέλος το οποίο είχε προηγούμενη εμπειρία από τη μέθοδο της σοσιοκρατίας, που εξηγείται σε προηγούμενη ενότητα.

Η μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη είναι πάντα δύσκολο εγχείρημα, ιδιαίτερα αν η θεωρητική σύγκλιση δεν είναι καν δεδομένη, γεγονός που παρατηρείται συχνά σε ετερογενείς ομάδες, όπως η δική μας, που λειτουργούν σε μια οριζόντια και μη ιεραρχική βάση. Η απουσία σχετικών παραδειγμάτων από την ελληνική επικράτεια αύξησε περαιτέρω τον βαθμό δυσκολίας και την ανάγκη πειραματισμού. Αναστοχαζόμενοι το αποτέλεσμα της προετοιμασίας σε σχέση με τα τελικά πεπραγμένα, μπορούμε με ασφάλεια να πούμε πως αυτή άξιζε τον κόπο. Καταρχήν, το προπαρασκευαστικό στάδιο μας βοήθησε να διακρίνουμε μια σειρά από συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους, οι οποίοι αποτέλεσαν τον οδηγό των δράσεών μας και λειτούργησαν ως πυξίδα σε στιγμές αποπροσανατολισμού. Επίσης, ο διαχωρισμός τόσο των στόχων όσο και των συγκεκριμένων δράσεων του αρχικού σχεδιασμού σε διαφορετικές κατηγορίες, ανάλογα με τη φύση τους και τον βαθμό σημασίας τους, προσέδωσε ευελιξία στο όλο εγχείρημα, υπό την έννοια πως η μη ικανοποίηση (ή η μερική υλοποίηση) ενός στόχου επηρέαζε μονάχα ένα κομμάτι του πλάνου και δεν απειλούσε την πραγματοποίηση των υπολοίπων τμημάτων του. Τέλος, ο προσεκτικός και δημοκρατικός σχεδιασμός του πλάνου, από το επίπεδο της γενικής στόχευσης μέχρι το πιο εξειδικευμένο επίπεδο της επιμόρφωσης συγκεκριμένων δράσεων, βοήθησε να αποκτήσει η ομάδα κοινό όραμα και κοινή γλώσσα για το είδος των δράσεων που θέλαμε να κάνουμε.

Ωστόσο υπάρχει ένα ακόμα σημείο που αξίζει να επισημανθεί σχετικά με τη διαδικασία. Έχοντας αφιερώσει αρκετό χρόνο στο προπαρασκευαστικό στάδιο, θεωρούμε πως υπάρχει ένα όριο στον σχεδιασμό. Ακόμα και ένα άριστο πλάνο δεν μπορεί ποτέ να απαντήσει με ολοκληρωτικό τρόπο στο ερώτημα τι πρέπει να γίνει στην πράξη. Αυτό πρακτικά σημαίνει πως η μετάβαση από τη θεωρία στην πράξη περιλαμβάνει ρίσκα, τα οποία θα πρέπει να παίρνουμε τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Η προπαρασκευαστική διαδικασία, όταν είναι συστηματική, αρκεί για να δημιουργηθεί κοινό έδαφος. Από εκεί και έπειτα, κάθε μέλος της ομάδας αποκτά την εσωτερική του πυξίδα, ξέρει ποια είναι τα όρια της ομάδας και στις περισσότερες περιπτώσεις μπορεί να δράσει και ανεξάρτητα χωρίς να τα υπερβεί. Ο σχεδιασμός είναι καθοριστικός, λοιπόν, αλλά το ρίσκο και ο πειραματισμός στο πεδίο είναι αναπόφευκτα.

Αργή και σταδιακή ένταξη στους ρυθμούς της τοπικής κοινωνίας

Οι ρυθμοί στο νησί είναι διαφορετικοί από τους ρυθμούς της πόλης – και αυτό είναι κάτι που κατά γενική ομολογία βιώνεται με τρόπο θετικό. Αυτό όμως παράλληλα σημαίνει ότι οι διαδικασίες διαβούλευσης και σχεδιασμού δεν μπορούν παρά να ακολουθούν κι αυτές τους ίδιους ρυθμούς. Για παράδειγμα, όσον αφορά τη συνεργασία με ομάδες σαν τη δική μας, που έρχονται από έξω, χρειάζεται περισσότερος χρόνος, υπομονή και αφοσίωση, και απαιτείται τακτική παρουσία για να οικοδομηθεί εμπιστοσύνη. Κάποιες περίοδοι μπορεί να είναι πιο γόνιμες για έντονες παρεμβάσεις, ενώ άλλες φορές χρειάζονται και περίοδοι παύσης. Οι πολύ γρήγορες παρεμβάσεις μπορεί να μην προσφέρουν τον χρόνο που απαιτείται για τον απαραίτητο αναστοχασμό, ενώ είναι πιθανόν να προκαλέσουν σε ορισμένα άτομα αισθήματα απειλής. Αλλά και αντιστρόφως, μια παρατεταμένη περίοδος αδράνειας (π.χ. λόγω του τερματισμού μιας χρηματοδότησης) μπορεί εύκολα να οδηγήσει σε απώλεια ενδιαφέροντος και κινήτρου. Δεν υπάρχει χρυσή τομή εδώ για όλες τις περιπτώσεις, αλλά είναι σημαντικό να λαμβάνει κανείς υπόψιν αυτή την ισορροπία μεταξύ δράσης και αναστοχασμού.

►► Ισορροπία μεταξύ γηγενών & νέων κατοίκων

Συχνά οι πολίτες που ενεργοποιούνται να συμμετάσχουν σε τέτοια προγράμματα είναι κάτοικοι άλλων τόπων στην Ελλάδα, ή και το εξωτερικό, που έχουν επιλέξει συνειδητά να εγκατασταθούν στην επαρχία και σε κάποιο νησί. Σε πολλές περιπτώσεις επίσης είναι ντόπιοι που έλειπαν χρόνια από το νησί και έχουν επιστρέψει, φέρνοντας μαζί τους ιδέες και πρακτικές από τα μέρη που έχουν ζήσει, άλλου είδους εμπειρίες συνεργασίας και εξειδικευμένες γνώσεις γραφειοκρατικών διαδικασιών. Ένα φαινόμενο όχι σπάνιο είναι να αντιμετωπίζει η τοπική κοινότητα πολλές και πολλούς από αυτούς τους νέους κατοίκους με καχυποψία, πολλές φορές ακόμα και χρόνια μετά την μετεγκατάστασή τους. Έτσι, αυτοί παραμένουν παραγκωνισμένοι και με μικρή επιρροή στην τοπική πολιτική, με αποτέλεσμα να εγκαταλείπονται μεμονωμένες προσπάθειες και πρωτοβουλίες. Το γεγονός αυτό αποτελεί καλό παράδειγμα για να αντιληφθεί κανείς ότι πολλές φορές μια καινοτόμα σκέψη ή ιδέα από μόνη της δεν είναι αρκετή, αλλά χρειάζεται να έχει την αποδοχή της τοπικής κοινότητας. Αυτό, στην πράξη, μεταφράζεται στην ανάγκη να συσταθεί ομάδα με καλή ισορροπία μεταξύ συμμετεχόντων με τοπική επιρροή και «νεοεισερχόμενων».

►► Σύνθεση της τοπικής παραδοσιακής γνώσης με καινοτόμες μεθόδους διαβούλευσης

Η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εκπροσώπηση της τοπικής κοινότητας βοηθάει στην καλύτερη κατανόηση ενός προβλήματος και δίνει μια πιο πλουραλιστική εικόνα των πιθανών λύσεων. Από την άλλη πλευρά, άνθρωποι με εμπειρία σε προγράμματα και μεθόδους επικοινωνίας και τοπικής ανάπτυξης μπορούν να εμπλουτίσουν τον διάλογο με γνώσεις και παραδείγματα από άλλες περιοχές. Η ουσιαστική σύνθεση της τοπικής παραδοσιακής γνώσης με καινοτόμες μεθόδους διαβούλευσης μπορεί να οδηγήσει σε δημιουργική υπέρβαση των εντάσεων που παρατηρούνται εξαιτίας της τυφλής πίστης στην παράδοση ή την

καινοτομία. Έτσι μπορούν να σχεδιαστούν συλλογικά οι τοπικές προτεραιότητες, με τη βέλτιστη δυνατή γνώση όλων των παραμέτρων. Αυτό απαιτεί να εισαχθεί και να χρησιμοποιηθεί ένα είδος πιο οραματικής επικοινωνίας, κάτι που δεν συνηθίζεται σε τέτοιες κοινότητες – γι’ αυτό και εστίασαμε πολύ την προσοχή μας σε αυτόν τον τομέα.

◀◀ Ανάπτυξη κουλτούρας συνεργασίας μέσω απλών καθημερινών συμπράξεων

Ακούσαμε κατ’ επανάληψη την ανάγκη για πιο αποτελεσματική συνεργασία ως προϋπόθεση για την ευημερία της κοινότητας. Εξετάζοντας τις υπάρχουσες περιπτώσεις συνεργασίας και συζητώντας γι’ αυτές, προέκυψαν οι ακόλουθες προδιαγραφές επιτυχίας: εμπιστοσύνη στην ομάδα, οριζόντιες διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αίσθηση συν-δημιουργίας (σε αντίθεση με κρατικές γραφειοκρατικές διαδικασίες) και επιμονή μιας μικρής ομάδας μεμονωμένων ατόμων. Η μετάβαση από ρητορικές εκκλήσεις συνεργασίας προς έναν ουσιαστικό νέο τρόπο συνεργασίας μπορεί να είναι μια μακρά διαδικασία, η οποία περιλαμβάνει μια σειρά από βήματα: την έναρξη τακτικής και οργανωμένης επικοινωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων, την ανάπτυξη κοινών στρατηγικών, τη συμμετοχή σε κοινές δράσεις, και μόνο τότε ίσως την ίδρυση κάποιου συλλόγου ή συνεταιρισμού και την υποστήριξή του με οικονομικούς και άλλους πόρους. Το πρώτο βήμα, ή έναρξη μιας οργανωμένης διαδικασίας επικοινωνίας, μπορεί να ακούγεται απλό, αλλά απαιτεί χρόνο και χώρο για να γίνει. Έτσι, σε ένα πιο βασικό επίπεδο, υπάρχει η ανάγκη για περισσότερες κοινές κοινωνικές δραστηριότητες, καθώς και για περισσότερους μη εμπορευματοποιημένους φυσικούς χώρους συνάντησης, που να παρέχουν τις ευκαιρίες για να διευκολυνθεί μια τέτοιου τύπου επικοινωνία.

◀◀ Αξιολογώντας τον κοινωνικό αντίκτυπο

Ένα σημαντικό κομμάτι της αξιολόγησης της δράσης έχει να κάνει με τον αντίκτυπό της στην κοινότητα. Υπάρχουν πολλοί τρόποι αξιολόγησης αυτού του παράγοντα, που θα μπορού-

σαν να γεμίσουν ένα ακόμα εγχειρίδιο. Μπορούμε ωστόσο να εστιάσουμε σε δύο γενικές κατευθύνσεις. Η μια, πιο ποσοτική, αποτιμά το εύρος της συμμετοχής καταμετρώντας τους συμμετέχοντες που «πέρασαν» από κάποια δράση. Αυτός είναι ένας χρήσιμος δείκτης, ειδικά σε περιπτώσεις που η συμμετοχή είναι από μόνη της σημαντική. Αυτό ισχύει, για παράδειγμα, για τα 140 άτομα που απάντησαν το ερωτηματολόγιό μας και μοιράστηκαν τις απόψεις τους για το μέλλον της Σαμοθράκης, ή για τους δεκάδες κατοίκους που συν-διαμόρφωσαν τον τρισδιάστατο χάρτη ή περάσαν από τα «Λημνίδια». Ακόμα περισσότερη σημασία είχαν οι συζητήσεις που κάναμε στα χωριά του νησιού με δεκάδες κατοίκους, σε μεγάλο βαθμό ηλικιωμένους, αλλά και γυναίκες που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν κάποια από τις δράσεις μας, όπως και η επαφή με τα 25 παιδιά του Δημοτικού Σχολείου: συνήθως δεν καλούνται σε ασκήσεις συλλογικού σχεδιασμού, και αυτή η εμπειρία μπορεί να συμβάλει στη διαμόρφωση της δημοκρατικής τους εκπαίδευσης.

Υπάρχει όμως και μια δεύτερη κατεύθυνση του κοινωνικού αντίκτυπου, που αφορά τη βιωματική και πιο ουσιαστική συμμετοχή μιας κατ' ανάγκη μικρότερης ομάδας σε κάποιες από τις δράσεις. Η διαδικασία αυτή μπορεί να επιφέρει σε αυτές και αυτούς βαθύτερες και πιο «μετασχηματιστικές» αλλαγές, ενώ κάνει πιθανό να αναπαραγάγουν στο μέλλον οι ίδιοι κάποιες από τις πρακτικές που εφαρμόστηκαν. Για παράδειγμα, ο κύκλος των σεμιναρίων της Μη Βίαιης Επικοινωνίας οδήγησε τους 15 συμμετέχοντες και συμμετέχουσες που τον παρακολούθησαν, σύμφωνα με τις δικές τους μαρτυρίες, σε μια μετασχηματιστική αλλαγή που επαναδιαμόρφωσε τον τρόπο που προσεγγίζουν τις συγκρούσεις και την επικοινωνία εν γένει. Το ίδιο ισχύει και για τα περίπου 30 άτομα που συμμετείχαν πιο ενεργά στα βιωματικά εργαστήρια του προγράμματος και που σε κάποιες περιπτώσεις ανέλαβαν πρωτοβουλίες, βοηθώντας μας να συνδιοργανώσουμε τις τελικές εκδηλώσεις του έργου. Πάλι σύμφωνα με τις μαρτυρίες τους, αρκετοί και αρκετές ένιωσαν «ενεργοποιημένοι και ενδυναμωμένοι».

Δεδομένων των συνθηκών κοινωνικής αποστασιοποίησης της περιόδου, που δεν επέτρεπαν μεγάλες συναθροίσεις και άρα

σε κάποιο βαθμό περιόρισαν τη μαζικότερη συμμετοχή, προσαθήσαμε να σχοινοβατήσουμε μεταξύ μιας όσο το δυνατόν ευρύτερης κοινωνικής εκπροσώπησης και της βαθύτερης ενεργοποίησης μιας μικρότερης ομάδας ανθρώπων της κοινότητας, που μπορεί να γίνουν φορείς αλλαγής στο μέλλον.

Εμπειρίες εναλλακτικής χωρικής ανάπτυξης σε άλλα νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους

Όπως αναφέραμε και πρωτύτερα, τα μικρά νησιά, με την ιδιαίτερη φυσική και πολιτισμική τους ποικιλομορφία, έχουν συνδεθεί με παραδόσεις και αφηγήσεις μιας απλής αλλά γεμάτης ζωής. Ταυτόχρονα όμως, λόγω της μικρής τους κλίμακας και της περικλειστής γεωγραφίας τους παρατηρούμε εναλλακτικές ιδέες να βρίσκουν εκεί πιο εύφορο έδαφος, και βλέπουμε πολλά από αυτά να πρωτοπορούν, εντάσσοντας τον συμμετοχικό σχεδιασμό σε πρωτοβουλίες σχετικές με την περιβαλλοντική και κοινωνικής αειφορία, όπως η οικολογική γεωργία και η ενεργειακή μετάβαση. Για παράδειγμα, διάφορα νησιά της Ελλάδας κάνουν σημαντικά βήματα, που εστιάζουν στην πράσινη αλλά και δημοκρατική ενεργειακή μετάβαση (με χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας που προσφέρουν αυτάρκεια, μα και συνάδουν με το μέγεθος του τόπου και το ύφος του περιβάλλοντος) και την αναζωογόνηση των τοπικών οικονομιών, με προοπτική να συνεισφέρουν στην ουσιαστική ενίσχυση των τοπικών κοινοτήτων, αν ενταχθούν σε ένα πλάνο συνολικής εναλλακτικής ανάπτυξης.

Σε αυτήν την ενότητα παρουσιάζουμε συνοπτικά και ενδεικτικά μερικές εμπειρίες εναλλακτικής χωρικής ανάπτυξης που δοκιμάστηκαν στη Λήμνο, την Τήλο και την Αστυπάλεια. Καθένα από τα παραπάνω νησιά έχει προσπαθήσει να υιοθετήσει, είτε μερικώς είτε στο σύνολό του, ένα μοντέλο ανάπτυξης που διαφέρει από το Sun, Sea, and Sand, και παράλληλα επιχειρεί να εντάξει τους κατοίκους σε αυτήν τη διαδικασία μετάβασης μέσω προγραμμάτων συμμετοχικού σχεδιασμού. Στόχος μας είναι να παρουσιάσουμε μια μικρή εικόνα και μερικά παραδείγματα από την ποικιλία αυτών των νησιωτικών διαδρομών προς την αειφορία, ώστε να μπορούμε να εξετάσουμε κριτικά τι λειτούργησε καλύτερα και τι θα μπορούσε να βελτιωθεί στο μέλλον.

Λήμνος

Συμμετοχικές διαδικασίες στον σχεδιασμό και εφαρμογή πιστοποίησης τροφίμων με συστήματα γεωργίας ακριβείας

Θανάσης Κίζος

Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας

Γιώργος Δημητρόπουλος

Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο (MedINA)

Στο νησί της Λήμνου τα προηγούμενα χρόνια εφαρμόστηκε μια διαδικασία συμμετοχικού σχεδιασμού για την ολοκληρωμένη διαχείριση καλλιεργειών και κτηνοτροφίας για πιστοποίηση με τη χρήση συστημάτων γεωργίας ακριβείας. Τα αποκαλούμενα συστήματα γεωργίας ακριβείας προβάλλονται ως η επόμενη επανάσταση στην αγροτική παραγωγή. Ως τέτοια συνήθως ορίζονται εργαλεία, λογισμικά και εξαρτήματα, όπως αισθητήρες που αξιοποιούν τη διάσταση του χώρου, του χρόνου και άλλες αβιοτικές παραμέτρους στην παραγωγή και στη διαχείριση εχθρών και ασθενειών στην αγροτική παραγωγή. Στόχος είναι η αύξηση της παραγωγικότητας (ή η μείωση των εισροών) και η αποτελεσματικότερη παρακολούθηση της καλλιέργειας, ώστε να λαμβάνονται με καλύτερες προϋποθέσεις αποφάσεις για διαφορετικές πρακτικές της αγροτικής παραγωγής.

Η γεωργία ακριβείας αποτελεί ουσιαστικά συνέχεια της εκβιομηχάνισης της αγροτικής παραγωγής. Όπως και παλαιότερες τεχνολογικές καινοτομίες, φέρνει στο προσκήνιο μια σειρά από ζητήματα σχετικά με την προσβασιμότητα και τη χρήση της, όπως: το υψηλό κόστος επενδύσεων και γης που απαιτείται (και που ευνοεί τις μεγάλες εκμεταλλεύσεις), η απουσία γνώσης για άμεση χρήση των εργαλείων και της ανάλυσης των αποτελεσμάτων (οδηγεί σε αυξανόμενη εξάρτηση από εξειδικευμένες επιχειρήσεις που διαχειρίζονται τα δεδομένα, τα αναλύουν και παρέχουν συμβουλές), και η καταλληλότητα των τεχνολογιών (σε σχέση και με το κόστος απόκτησης και χρήσης τους) για τις ανάγκες της εκμετάλλευσης. Από τα παραπάνω προκύπτει

ότι η ανάπτυξη τέτοιων συστημάτων πρέπει να γίνεται με την ενεργό συμμετοχή των άμεσα εμπλεκόμενων, δηλαδή των παραγωγών. Μια τέτοια διαδικασία επιχειρήθηκε στη Λήμνο.

Οι ενδιαφερόμενοι παραγωγοί ήταν κτηνοτρόφοι που καλλιεργούν μέρος των ζωοτροφών που δίνουν στα αιγοπρόβατά τους και γεωργοί που καλλιεργούν σιτηρά, ψυχανθή και περιορισμένα δέντρα, ενώ η ιδέα του συστήματος ήταν διπλή: από τη μια να προσφέρει ένα «καλλιεργητικό ημερολόγιο» για να καταγράφονται όλες οι καλλιεργητικές πρακτικές των εκμεταλλεύσεων σε κάθε χωράφι, αλλά και συνολικά οι εισροές (λίπανση, άρδευση, φυτοπροστασία, μηχανική κατεργασία) και οι εκροές κάθε εκμετάλλευσης. Από την άλλη, να προσφέρει τα εργαλεία για πιστοποίηση της παραγωγής στο πλαίσιο ενός συστήματος που αναπτύχθηκε αρχικά για τη Λήμνο, με την ονομασία «Terra Vita – Αγροτική Παράδοση και Βιοποικιλότητα», και αφορά τρόφιμα που παράγονται στην Ελλάδα με παραδοσιακές μεθόδους αγροτικής διαχείρισης, οι οποίες ωφελούν τη βιοποικιλότητα και το τοπίο, προάγοντας παράλληλα την τοπική ταυτότητα των περιοχών. (Περισσότερες πληροφορίες για την πιστοποίηση Terra Vita, που δημιουργήθηκε από το MedINA – Μεσογειακό Ινστιτούτο για τη Φύση και τον Άνθρωπο, μπορείτε να βρείτε εδώ: <https://terravita.gr/> ενώ για το διαδικτυακό σύστημα γεωγραφικών πληροφοριών, που αναπτύχθηκε από το Εργαστήριο Γεωγραφίας της Υπαίθρου και Συστημάτων Γεωργίας Ακριβείας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, εδώ: <http://dakos.aegean.gr/FarmGeoBalance/>).

Διαδικασία ανάπτυξης του συστήματος και συμμετοχή εμπλεκόμενων

Η ιδέα της πιστοποίησης προήλθε από τη συνειδητοποίηση, μετά από συστηματικές καταγραφές στο πεδίο, ότι αφενός η Λήμνος συγκεντρώνει υψηλή βιοποικιλότητα, η οποία σχετίζεται άμεσα με την –σε γενικές γραμμές– ήπια/παραδοσιακή διαχείριση των καλλιεργειών και βοσκοτόπων, αφετέρου ότι οι παραγωγοί δεν αποκομίζουν κάποια αναγνώριση ή οικονομικό όφελος, ώστε να συνεχίσουν να εφαρμόζουν αυτού του είδους τη διαχείριση. Σε αυτό το πλαίσιο ξεκίνησε να σχεδιάζεται ένα σύστημα πιστοποίησης, με στόχο να αναγνωριστεί η αξία των

προϊόντων που παράγονται από αυτό το σύστημα, και αυτό να γίνει κίνητρο για τη διατήρηση των αειφορικών πρακτικών διαχείρισης. Καταστρώθηκε ένα σχέδιο με δύο άξονες: τη μέτρηση της βιοποικιλότητας και την ανάπτυξη του συστήματος και των διαδικασιών πιστοποίησης.

Η ανάπτυξη του συστήματος ξεκίνησε με μια ανοιχτή διαδικασία ενημέρωσης των τοπικών παραγωγών για τους στόχους της πιστοποίησης και τα πιθανά οφέλη από αυτήν. Πραγματοποιήθηκαν ενημερωτικές εκδηλώσεις σε διαφορετικά χωριά της Λήμνου, με αρκετά μεγάλη συμμετοχή, αλλά και με αρκετή δυσπιστία, και στο πλαίσιο τους έγιναν και κατ' ιδίαν συζητήσεις με μερικούς παραγωγούς που είχαν δείξει ενδιαφέρον. Η δυσπιστία δεν ήταν εντελώς αδικαιολόγητη, με την έννοια ότι θα έπρεπε στις συναντήσεις αυτές να φανεί: (α) ποιες είναι οι προθέσεις της ομάδας και γιατί προτείνουμε μια τέτοια πιστοποίηση, (β) ποια είναι τα οφέλη από μια τέτοια πιστοποίηση για τις εκμεταλλεύσεις των παραγωγών, (γ) ποιοι/ες θα ξεκινήσουν μια τέτοια προσπάθεια. Το τρίτο σημείο αποδείχθηκε ιδιαίτερα σημαντικό. Πολλοί και πολλές που ήρθαν στις εκδηλώσεις θα ήταν πρόθυμες και πρόθυμοι να συμμετάσχουν σε μια τέτοια προσπάθεια, αλλά όχι να «ηγηθούν» σε αυτήν, να ξεκινήσει δηλαδή η διαδικασία της πιστοποίησης από τις ίδιες/τους ίδιους.

Η ολοκλήρωση της πρώτης φάσης έδωσε μια δεξαμενή πάνω από 25 πιθανών συμμετεχόντων. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη του τεχνικού μέρους και οι μετρήσεις συνεχίστηκαν, και το γραφειοκρατικό μέρος του συστήματος πιστοποίησης αναπτύχθηκε επίσης. Το τελευταίο μέρος πήρε πολύ περισσότερο χρόνο από ό,τι αναμενόταν, παρά την ενεργό συμμετοχή και εμπλοκή της εταιρείας που τελικά έκανε και την πιστοποίηση. Το αποτέλεσμα ήταν ότι –και λόγω της πανδημίας– μεσολάβησε αρκετός χρόνος ανάμεσα στην πρώτη και τη δεύτερη φάση ενημέρωσης, στην οποία παρουσιάστηκαν οι αρχές του συστήματος πιστοποίησης.

Η δεύτερη φάση περιλάμβανε και άλλες ανοιχτές εκδηλώσεις ενημέρωσης, στις οποίες προσκλήθηκαν όσοι/ες είχαν συμμετάσχει στην πρώτη φάση, αλλά και άλλες/οι παραγωγοί. Σε αυτές τις συναντήσεις η συμμετοχή ήταν ικανοποιητική, αλλά η

δυσπιστία παρέμεινε, ιδιαίτερα καθώς η διαδικασία πιστοποίησης δεν ήταν ακόμη έτοιμη για εφαρμογή και το λογισμικό (τα συστήματα γεωργίας ακριβείας) ήταν σε μορφή που απαιτούσε την ενεργή συμμετοχή των παραγωγών για να οριστικοποιηθούν οι παράμετροι και να δοκιμαστεί η λειτουργικότητά του.

Η διάθεση συμμετοχής μειώθηκε έτσι σε 15 άτομα, που όμως ήταν (σχεδόν όλα) έτοιμα να βοηθήσουν στην ανάπτυξη των εργαλείων. Με αυτά ξεκίνησε η τρίτη φάση, με (διαδικτυακές δυστυχώς, λόγω της πανδημίας) συναντήσεις στις οποίες παρουσιάστηκαν τα εργαλεία και ζητήθηκε από τους παραγωγούς να τα χρησιμοποιήσουν στα κινητά τους και στους υπολογιστές τους, για να εντοπίσουν αδυναμίες, κενά, συμπληρώσεις και αλλαγές που χρειάζονται, και να μας ενημερώσουν σχετικά. Η φάση αυτή, της δοκιμής στο πεδίο, είναι πολύ σημαντική για τέτοιου είδους εργαλεία για δύο λόγους: δοκιμάζονται σε πραγματικές συνθήκες τόσο η λειτουργικότητα και η ευκολία χρήσης όσο και η συνδεσιμότητα των διαφορετικών υποσυστημάτων. Ταυτόχρονα, σχεδόν πάντα προκύπτουν θέματα που δεν έχουν προβλεφθεί στη διαδικασία ανάπτυξης και προγραμματισμού και πρέπει να αντιμετωπιστούν. Κάποια από αυτά μπορεί να σχετίζονται και με το είδος του εξοπλισμού που χρησιμοποιούν οι χρήστες.

Στην τέταρτη φάση, ζητήθηκε από τους παραγωγούς να διατυπώσουν παρατηρήσεις και να υποδείξουν σημεία για βελτίωση. Αυτό πραγματοποιήθηκε με εβδομαδιαίες προγραμματισμένες κοινές συναντήσεις, αλλά και με ατομικές συναντήσεις με παραγωγούς, τόσο διαδικτυακά όσο και με επισκέψεις στο σπίτι τους, στις μάντρες τους κτλ. Η συμμετοχή στις τακτικές συναντήσεις ήταν μικρή και περιορίστηκε τελικά σε τρία-τέσσερα άτομα, που συστηματικά χρησιμοποιούσαν τα εργαλεία και ήθελαν να τα βελτιώσουν, καταθέτοντας μάλιστα πολύ συγκεκριμένες παρατηρήσεις και προτάσεις. Μια παράλληλη διαδικασία συμμετοχικού σχεδιασμού εφαρμόστηκε και με τους πιστοποιητές από την εταιρεία πιστοποίησης. Δημιουργήθηκε γι' αυτούς ειδικό υποσύστημα, που έδινε πρόσβαση σε συγκεκριμένα δεδομένα τόσο σε επίπεδο αγρού όσο και σε επίπεδο παραγωγού, έτσι ώστε να γίνει ευκολότερη αλλά και φθηνότερη η διαδικασία πιστοποίησης. Το υποσύστημα αναπτύχθη-

κε, επιδείχθηκε, δοκιμάστηκε και τροποποιήθηκε μέχρι σχεδόν την ημέρα της πιστοποίησης, αλλά και μετά από αυτή, ώστε να διευκολυνθεί η συγγραφή των αναφορών και η έκδοση των πιστοποιητικών.

Μαθήματα εφαρμογής συμμετοχικού σχεδιασμού

Τελικά, 12 άτομα συνέχισαν και πιστοποιήθηκαν με τη χρήση των εργαλείων γεωργίας ακριβείας. Τι μάθαμε από την τετραετή αυτή εμπειρία;

- Η συμμετοχή είναι πολύ σημαντική. Τα εργαλεία βελτιώθηκαν πολύ τόσο από άποψη λειτουργικότητας και ευκολίας όσο και σε μεθόδους απεικόνισης. Η συμμετοχή βοήθησε και εμάς σε τεχνικό επίπεδο: αναγκαστήκαμε να κάνουμε αλλαγές που έπρεπε να μάθουμε πώς να τις κάνουμε.

- Για να είναι μεγαλύτερη η διάθεση συμμετοχής είναι πολύ σημαντικό:

- I. Να κάνουμε ως ερευνητές ξεκάθαρα από την αρχή τα κίνητρά μας και να περιγράφουμε τι θα κερδίσουμε εμείς από την όλη διαδικασία. Η πλήρης διαφάνεια χτίζει εμπιστοσύνη.

- II. Να υπάρχει σαφές χρονοδιάγραμμα με στόχους και όσα περιμένουμε από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες. Είναι πολύ σημαντικό να τηρείται το χρονοδιάγραμμα όσο γίνεται πιο πιστά. Μπορεί να είναι δύσκολο, ιδιαίτερα όταν εμπλέκονται πολλοί δρώντες (όπως και στο παράδειγμα που παρουσιάζεται εδώ), αλλά πρέπει να καταβάλλεται κάθε προσπάθεια ώστε η διαδικασία να είναι σαφής και να έχει συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα.

- Να παρέχεται συμβουλευτική υποστήριξη στους παραγωγούς, με τακτικές επισκέψεις εκπαιδευμένου προσωπικού στο πεδίο (γεωπόνου ή/και χειριστή του συστήματος). Στο εγχείρημα που παρουσιάζουμε ωφεληθήκαμε σημαντικά από την παρουσία τοπικού γεωπόνου (συνεργασία που κατέστη εφικτή μέσω της χρηματοδότησης του προγράμματος), εντούτοις η

προσπάθειά μας επηρεάστηκε αρνητικά εξαιτίας της δυσκολίας σε μετακίνηση και σε διά ζώσης επαφές την περίοδο της πανδημίας.

- Ο συμμετοχικός σχεδιασμός δεν πρέπει να ολοκληρωθεί όταν τελειώσει η χρηματοδότηση. Πρέπει να καταβληθεί κάθε προσπάθεια, ώστε (α) να χτιστεί κοινωνικό κεφάλαιο για να συνεχιστούν οι δράσεις και (β) να δημιουργηθούν μηχανισμοί διαχείρισης της όποιας διαδικασίας, που να διατηρηθούν και μετά τη λήξη της παρέμβασής μας. Και τα δύο αυτά σημεία είναι δύσκολα, απαιτητικά, και συγκροτούν τη μεγαλύτερη πρόκληση για τη βιωσιμότητα των παρεμβάσεων σε βάθος χρόνου.

Στο παράδειγμα συμμετοχικού σχεδιασμού που περιγράφηκε παραπάνω, έγινε μια προσπάθεια να αναπτυχθούν τεχνολογικές εφαρμογές με τη συμμετοχή των παραγωγών. Η ανάπτυξη του συστήματος χρηματοδοτήθηκε από ερευνητικό έργο, χωρίς κόστος για τους ίδιους. Το κόστος ανάπτυξης θα ήταν σημαντικό για τους παραγωγούς ή για κάποια ένωσή τους, αν έπρεπε να το αναλάβουν οι ίδιοι. Επιπλέον πρέπει να λάβουμε υπόψη και το κόστος χρήσης/συντήρησης. Φαίνεται ότι και σε αυτή την περίπτωση επιβεβαιώνεται η υπαρκτή παραγωγική πόλωση των εκμεταλλεύσεων, καθώς οι συμμετέχοντες παραγωγοί κάποιες φορές δεν έβλεπαν τον λόγο χρήσης τέτοιων εργαλείων για μια μικρή εκμετάλλευση, όπως η δική τους. Για ορισμένους/ους η όλη διαδικασία αντιμετωπίστηκε ως κάτι όμορφο στην οθόνη, παρά χρήσιμο. Το δεδομένο αυτό μας οδηγεί στο θέμα της καταλληλότητας των τεχνολογιών. Αν και οι εφαρμογές μας αναπτύχθηκαν και προσαρμόστηκαν στις ανάγκες των εκμεταλλεύσεων, όπως μας τις περιέγραψαν οι ίδιες και οι ίδιοι οι παραγωγοί, η χρήση τους αποδείχθηκε βοηθητική κυρίως για τις άμεσες ανάγκες του έργου (δηλαδή τη διευκόλυνση της διαδικασίας πιστοποίησης) και όχι ως εργαλείο που θα επέτρεπε να βελτιωθεί η διαχείριση των εκμεταλλεύσεων.

Είναι πάντως σημαντικό να τονιστεί ότι στη χρήση των εφαρμογών ξεχώρισαν κυρίως γυναίκες, νεότερες σε ηλικία. Ίσως αυτό δείχνει ότι η επόμενη γενιά ηγετικών προσώπων είναι καλύτερα προσαρμοσμένη στη χρήση των εφαρμογών και αξιολογεί τη χρησιμότητά τους θετικότερα. Από την άλλη πλευρά, αν οι

παραγωγοί έπρεπε να πληρώσουν το κόστος χρήσης, ίσως να ένιωθαν υποχρέωσή τους να τις χρησιμοποιήσουν περισσότερο, πέρα από όσο επέβαλλαν οι ανάγκες της πιστοποίησης.

Σε κάθε περίπτωση, ο συμμετοχικός σχεδιασμός με τους παραγωγούς/χρήστες των εφαρμογών βοήθησε πολύ σε όλα τα στάδια ανάπτυξης του συστήματος. Μπορεί να αυξήθηκε ο χρόνος ολοκλήρωσης, αλλά βελτιώθηκε η λειτουργικότητα, και αυτό είναι ίσως το μεγαλύτερο μάθημα.

Η ανάπτυξη του συστήματος πιστοποίησης και των εφαρμογών γεωργίας ακριβείας έγινε στο πλαίσιο του έργου «Εφαρμογή και αξιολόγηση μέτρων αγροτικής διαχείρισης για την προστασία και διατήρηση του τοπίου και της βιοποικιλότητας της Λήμνου» με τη χρηματοδότηση του Πράσινου Ταμείου (περισσότερες λεπτομέρειες εδώ: <https://med-ina.org/el/project/efarmogi-axiologisi-agrotiki-diaxeirisi-limnos/>). Το εγχείρημα συγχρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Terra Lemnia (περισσότερες λεπτομέρειες: <https://terra-lemnia.net/>).

Τήλος

Το όραμα της Τήλου για ενεργειακή αυτονομία και βιώσιμη ανάπτυξη

Μαρούλα Τσάγκαρη

Δρ. - Ερευνήτρια πολιτικής οικολογίας και αποανάπτυξης

Η Τήλος βρίσκεται στο Νοτιοανατολικό Αιγαίο, στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Δωδεκανήσων, και έχει μόνιμο πληθυσμό περίπου 500 κατοίκων. Το νησί έχει γίνει γνωστό για τον προοδευτικό και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα των κατοίκων του. Εκεί τελέστηκαν οι πρώτοι γάμοι ομοφυλόφιλων ζευγαριών στην Ελλάδα το 2008, ενώ το 2019 το νησί υποδέχτηκε οικογένειες προσφύγων προσφέροντας οικονομική βοήθεια, φαγητό και στέγαση. Σήμερα στο νησί ζουν άνθρωποι με 15 διαφορετικές εθνικότητες, που απασχολούνται κυρίως στον τουριστικό τομέα και στην πρωτογενή παραγωγή. Για παράδειγμα, το νεοσύστατο τυροκομείο «Ηριννα της Τήλου», μια Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση, προσφέρει εργασία στους πρόσφυγες και στοχεύει στην αναβίωση της τοπικής κτηνοτροφίας.

Η Τήλος πρωτοστατεί και στην περιβαλλοντική προστασία: όλο το νησί είναι ενταγμένο στο δίκτυο NATURA, το κυνήγι απαγορεύτηκε ήδη το 1993, ενώ το πρόσφατο υβριδικό έργο TILOS μετέτρεψε το νησί σε παγκόσμιο παράδειγμα ενεργειακής αυτονομίας. Το έργο, που περιλαμβάνει μια ανεμογεννήτρια, ένα φωτοβολταϊκό πάρκο και μπαταρίες για αποθήκευση ενέργειας, είναι κομμάτι του γενικότερου πλάνου βιώσιμης ανάπτυξης του νησιού («Μοντέλο η Τήλος»). Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει, εκτός από τον υβριδικό σταθμό παραγωγής ενέργειας, ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα κυκλικής διαχείρισης αποβλήτων (Just Go Zero Tilos), τη χρήση ηλεκτρικών οχημάτων, ένα σχέδιο οικολογικού τουρισμού και τη δημιουργία του οικολογικού πάρκου Τήλος, ενός μη κερδοσκοπικού σωματείου με σκοπό την προστασία ζώων και φυτών του Αιγαίου που απειλούνται με εξαφάνιση.

Το πρόγραμμα βιώσιμης ανάπτυξης στηρίζεται σε συμμετοχικές διαδικασίες που περιλαμβάνουν όλους τους φορείς της κοινότητας: πολίτες, τοπική αυτοδιοίκηση, τοπικές επιχειρήσεις και εκπαιδευτικούς. Η ιδέα για το πρόγραμμα γεννήθηκε πριν από δυο δεκαετίες, σε μια εποχή που το νησί είχε μαραζώσει, οι κάτοικοι έφευγαν, και το σχολείο κινδύνευε να κλείσει. Ως απάντηση γεννήθηκε το «Μοντέλο η Τήλος», αποτέλεσμα ενός κοινού οράματος της κοινωνίας για την προστασία του περιβάλλοντος και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ιδέα ξεκίνησε να υλοποιείται με πρωτοβουλία της Δημοτικής Αρχής από τα τέλη της δεκαετίας του '90, με τη στήριξη μεγάλου μέρους της τοπικής κοινότητας. Οι αντιδράσεις κάποιων κατοίκων (κυρίως γύρω από τη δημιουργία του Πάρκου και την απαγόρευση του κυνηγιού) κάμφθηκαν με συζητήσεις και συμμετοχικές διαδικασίες. Οι δημόσιες διαβουλεύσεις είναι συχνές στο νησί ακόμα και σήμερα και εγγυώνται τη δημοκρατική λήψη αποφάσεων. Για παράδειγμα, από μια συμμετοχική διαδικασία διαβούλευσης για την εγκατάσταση της ανεμογεννήτριας, άλλαξε η αρχική της θέση, ενώ οι ίδιοι οι κάτοικοι σταδιακά έγιναν πιο θετικοί απέναντι στο έργο. Αρχικά, μόλις το 1/5 των κατοίκων ήταν θετικό προς το πρόγραμμα ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, σύμφωνα με ερωτηματολόγια τα οποία απαντηθήκαν στην πρώτη φάση της διαδικασίας, ενώ μετά τις συμμετοχικές διαδικασίες η στάση των κατοίκων άλλαξε. Η πλειοψηφία των κατοίκων πλέον βλέπουν το έργο θετικά και συμμετέχουν ενεργά σε αυτό, με την εγκατάσταση έξυπνων μετρητών στα σπίτια τους και, πιο πρόσφατα, με την υιοθέτηση του προγράμματος μηδενικών αποβλήτων. Η συμμετοχή των κατοίκων στη δημιουργία και προστασία του Εθνικού Πάρκου είναι ενεργή και περιλαμβάνει εθελοντική εργασία, λήψη φωτογραφιών για την τοπική εφημερίδα, δωρεές κ.ά.

Τα επόμενα βήματα για το νησί συμπεριλαμβάνουν τη δημιουργία ενεργειακής κοινότητας για την ενίσχυση της ενεργειακής δημοκρατίας, την περαιτέρω στήριξη της γεωργικής και κτηνοτροφικής δραστηριότητας των κατοίκων, την ανάδειξη της προσπάθειας των κατοίκων για την προστασία της βιοποικιλότητας, και τη δημιουργία ενός πλάνου eco-business για την προώθηση προϊόντων και υπηρεσιών φιλικών προς το περιβάλλον (οικολογικό ελαιουργείο, βιολογικό οίνοποιείο, εργαστήριο επεξεργασίας βοτάνων κ.ά.).

Αστυπάλαια

Τα επιτεύγματα και οι προκλήσεις ενός στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης στην Αστυπάλαια

Μανώλης Γιάνναρος

Κοινωνιολόγος, Ειδικός Συνεργάτης στον Δήμο Αστυπάλαιας

Στις αρχές του 2021, το Υπουργείο Εξωτερικών, ο Δήμος Αστυπάλαιας και η εταιρεία Volkswagen Group ανακοίνωσαν τη μεταξύ τους συνεργασία για την υλοποίηση του έργου «Αστυπάλαια, έξυπνο και βιώσιμο νησί». Ως αρχική ιδέα, το έργο αυτό προωθεί μία σφαιρική και μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή πολιτική (οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική) και επιδιώκει να εφαρμόσει ποικίλες στρατηγικές που θα βελτιώσουν την καθημερινότητα των πολιτών στο νησί της Αστυπάλαιας. Οι ολοκληρωμένες παρεμβάσεις δεν είναι μόνο προσωρινές, αλλά εφαρμόζονται με γνώμονα μία μακροπρόθεσμη ανάπτυξη, προσαρμοσμένη στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του νησιού, και αφορούν επιμέρους τομείς όπως: α) την υιοθέτηση της ηλεκτροκίνησης, β) την ανάπτυξη πρωτοποριακής δημοτικής συγκοινωνίας, γ) την παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές, δ) τη βελτίωση του οδικού δικτύου, ε) την ορθολογική διαχείριση των απορριμμάτων και την προώθηση της ανακύκλωσης, στ) την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, ζ) την ενσωμάτωση νέων ψηφιακών τεχνολογιών, η) την ενεργειακή διαχείριση του δημοτικού ηλεκτροφωτισμού, θ) την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και την προώθηση της αειφορίας κ.ά. Αυτό το σύστημα αναπτυξιακών πρακτικών δομήθηκε πάνω στο όραμα για βιώσιμη ανάπτυξη μέσω της χρήσης καινοτομιών και πρακτικών που σέβονται το περιβάλλον και προωθούν την κοινωνική ευημερία. Εξίσου σημαντική είναι η προσπάθεια να διατηρηθεί η ταυτότητα του νησιού, η οποία θα μπορούσε να δώσει προοπτική περαιτέρω ανάπτυξής του μέσω του οικολογικού και εναλλακτικού τουρισμού.

Είναι εύλογο ότι η εκπόνηση ενός στρατηγικού σχεδίου ανάπτυξης θα πρέπει να βασίζεται στην ενεργοποίηση της κοι-

ωνίας των πολιτών και στη συμμετοχή της στις διαδικασίες διαβούλευσης και λήψης αποφάσεων. Πριν από την έναρξη υλοποίησης του προγράμματος, τον Σεπτέμβριο του 2020, πραγματοποιήθηκε Οικολογικό Τριήμερο στην Αστυπάλαια, το οποίο πραγματεύτηκε θέματα ΑΠΕ (αιολική ενέργεια, φωτοβολταϊκά), κυκλικής οικονομίας και ηλεκτροκίνησης. Αρχικά, η συμμετοχή του κόσμου δεν ήταν η αναμενόμενη, καθώς βρισκόταν στην επικαιρότητα το ζήτημα της εγκατάστασης αιολικών πάρκων σε μικρά νησιά. Στη συνέχεια, το κλίμα αντιστράφηκε: η συμμετοχή των πολιτών αυξήθηκε, και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να εξαχθούν χρήσιμα συμπεράσματα για ζητήματα αειφορίας και κυκλικής οικονομίας. Στο συνέδριο, τονίστηκε ιδιαίτερα η αξία της διαβούλευσης και της συμμετοχής των πολιτών στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων που τους αφορούν, σε συνεργασία με τη Δημοτική Αρχή. Έκτοτε, δεν έχουν υπάρξει άλλες σημαντικές πρωτοβουλίες εμπλοκής της κοινωνίας των πολιτών στον συμμετοχικό σχεδιασμό και την άσκηση πολιτικής σε τοπικό επίπεδο, πέρα από κάποιες προσπάθειες να ευαισθητοποιηθούν μαθητές για την προστασία του περιβάλλοντος. Η τοπική κοινωνία φαίνεται να είναι ο ενδιάμεσος κρίκος μεταξύ του κράτους, του Δήμου και εταιρείας VW, ωστόσο μοιάζει αμέτοχη και δείχνει να μη διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στις αλλαγές που συντελούνται.

Παρά την καθυστέρηση στην επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων, η Αστυπάλαια κατάφερε μέχρι σήμερα να έχει: α) το πληρέστερο εκτεταμένο δίκτυο προσβάσιμων φορτιστών ηλεκτροκίνητων οχημάτων (δέκα σταθμοί φόρτισης), β) φωτοβολταϊκό σταθμό ισχύος 20 kWp, για την επίτευξη του εικονικού ενεργειακού συμψηφισμού, καθιστώντας έτσι τη φόρτιση των ηλεκτρικών οχημάτων «πράσινη», γ) το μεγαλύτερο ποσοστό επιδοτήσεων για την αγορά ηλεκτρικών οχημάτων και την αντικατάσταση των παλιών, δ) οργανωμένο πρόγραμμα απομάκρυνσης και ανακύκλωσης εγκαταλελειμμένων οχημάτων, ε) υπηρεσία επιβατικών μεταφορών κατά παραγγελία (on demand), στ) νέο στόλο ηλεκτρικών οχημάτων των δημοσίων αρχών (οχήματα σε Δήμο, Αστυνομία, Λιμενικό, Πολιτική Αεροπορία και Πολυδύναμο Περιφερειακό Ιατρείο), ζ) νέους χώρους στάθμευσης που κατασκευάστηκαν και διαμορφώθηκαν για τη λειτουργία της δημοτικής συγκοινωνίας, η) νέο δημοτικό φω-

τισμό (ο οδοφωτισμός αντικαθίσταται σταδιακά με λαμπτήρες LED).

Μελλοντικά, η Αστυπάλαια θα έχει αποκτήσει υβριδικό σύστημα αποθήκευσης ενέργειας (μπαταρίες) σε δύο φάσεις, με στόχο να καλύπτονται οι ενεργειακές ανάγκες του νησιού από ΑΠΕ κατά 80%. Προβλέπεται να προκηρυχθεί διαγωνισμός (για πρώτη φορά στη χώρα) για κατασκευή υβριδικού σταθμού, ο οποίος θα καλύπτει με πράσινη ενέργεια τη φόρτιση των ηλεκτρικών οχημάτων και σταδιακά τη συνολική ζήτηση του νησιού. Επιπλέον, προγραμματίζεται επέκταση του οδικού δικτύου και επισκευή/συντήρηση του ήδη υπάρχοντος, σχεδιάζεται ολοκληρωμένο σύστημα ανακύκλωσης των στερεών αποβλήτων και επεξεργασίας και διάθεσης των βιοαποβλήτων, βελτιώνεται η ποιότητα του νερού, ώστε να είναι πόσιμο, και αναπτύσσονται πεζοπορικές διαδρομές για την προώθηση του εναλλακτικού τουρισμού. Μία σημαντική παράμετρος που επιδρά ανασταλτικά στην υλοποίηση όλων των ανωτέρω είναι η καθυστέρηση των μεγάλων έργων, εξαιτίας είτε της υποστελέχωσης του Δήμου είτε των γραφειοκρατικών διαδικασιών του κράτους. Αυτή τη στιγμή το νησί της Αστυπάλαιας έχει περιγραφεί ως «ζωντανό εργαστήριο», στο οποίο συντελούνται σημαντικές αλλαγές.

Η συνέχεια του ταξιδιού – Προτάσεις

Επικοινωνία και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της έρευνας πόρτα-πόρτα

Οι δυνατότητες του διαδικτύου και η ανάπτυξη νέων διαδραστικών εργαλείων διευκολύνουν τη διενέργεια ερευνών και συμβάλλουν στη δημοκρατικοποίηση των κοινωνιών. Παρ' όλα αυτά, η χρήση αποκλειστικά ηλεκτρονικών μεθόδων αποκλείει από τις σχετικές διεργασίες ένα κομμάτι του πληθυσμού που δεν είναι αρκετά εξοικειωμένοι με αυτά, ηλικιωμένους ιδιαιτέρως. Η διεξαγωγή ερευνών γνώμης με ηλεκτρονικά μέσα δεν πρέπει να υποκαθιστά εξολοκλήρου τις προσωπικές επαφές, αλλά να τις συμπληρώνει. Ιδιαίτερα σε μικρά, δυσπρόσιτα μέρη, όπου ο θεσμός της γειτονιάς είναι σημαντικότερος από αυτόν του ηλεκτρονικού διαλόγου, η φυσική παρουσία κρίνεται απαραίτητη. Μια διαδικασία περισσότερο χρονοβόρα, αλλά που σίγουρα αξίζει τον κόπο!

Σταδιακή ενσωμάτωση εργαλείων δημοκρατικής διαβούλευσης, όπως ο συμμετοχικός προϋπολογισμός, στις δημοτικές διαδικασίες

Ο συμμετοχικός προϋπολογισμός (participatory budgeting) είναι μια διαδικασία κατά την οποία η τοπική κοινωνία συμμετέχει ενεργά στη συνδιαμόρφωση και τη λήψη αποφάσεων σχετικά με το πώς θα δαπανηθούν οι δημόσιοι πόροι. Συχνά μπορεί επίσης να δοθεί στους κατοίκους της περιοχής ρόλος και στον έλεγχο και την παρακολούθηση της διαδικασίας που ακολουθεί την κατανομή των προϋπολογισμών. Ο θεσμός του συμμετοχικού προϋπολογισμού ξεκίνησε από χώρες της Λατινικής Αμερικής και έχει μακρά ιστορία σε πολλές περιοχές και Δήμους στην Ευρώπη (π.χ. στην Ιταλία, την Πορτογαλία κ.α.), ενώ πιο πρόσφατα άρχισε να εφαρμόζεται πιλοτικά σε Δήμους της Αττικής. Αρχικά, δεσμεύεται ένα μικρό ποσό, που οι κάτοικοι ενός Δήμου ή μιας γειτονιάς μπορούν να αξιοποιήσουν με συμμετοχικές διαδικασίες και σύμφωνα με τις τοπικές ανάγκες και προτεραιότητες. Με τον τρόπο αυτό πραγματοποιούνται έργα ή δράσεις μικρής αλλά ουσιαστικής για τους κατοίκους σημασίας, ενώ ταυτόχρονα ενεργοποιείται το αίσθημα της συμμετοχής και προωθείται η δημοκρατική διαβούλευση.

Ιδέες και πρακτικές όπως η παραπάνω είναι μεν ελπιδοφόρες, αλλά συχνά και αρκετά καινοτόμες για να ενσωματωθούν άμεσα στις δημοτικές διαδικασίες. Αυτή είναι μια διαδικασία που μπορεί να εφαρμοστεί σταδιακά, αφού προηγηθεί η κατάλληλη επικοινωνία και γίνει συζήτηση σε επίπεδο Δημοτικού Συμβουλίου, αλλά και με ανοιχτές στοχευμένες εκδηλώσεις, με την παρουσία εκπροσώπων από άλλες κοινότητες που ήδη χρησιμοποιούν τα εν λόγω εργαλεία.

Δημοκρατικοποίηση της τεχνολογίας

Ένα νέο, αναδυόμενο παραγωγικό μοντέλο βασίζεται στην ελεύθερη ανταλλαγή ψηφιακών κοινών (γνώσης, λογισμικού, σχεδιασμού), με στόχευση σε τεχνολογίες και εργαλεία που ικανοποιούν ανάγκες σε τοπικό επίπεδο, σύμφωνα με το μότο: Σχεδιάστε παγκόσμια, κατασκευάστε τοπικά (Design Global, Manufacture Local). Η βασική ιδέα είναι ότι υπάρχουν πολλές κοινότητες παγκοσμίως που αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα και ανάγκες. Η διαδεδομένη χρήση του διαδικτύου δίνει τη δυνατότητα στις κοινότητες να μοιράζονται σχέδια και γνώση, τα οποία μπορούν κατόπιν άλλοι σχεδιαστές, σε όλον τον κόσμο, να χρησιμοποιήσουν και να αναπτύξουν περαιτέρω. Με αυτόν τον τρόπο κοινότητες σε δυσπρόσιτες αγροτικές περιοχές, όπως πολλά από τα νησιά του Αιγαίου, έχουν πρόσβαση σε γνώση και ιδέες, και με απλές διαδικασίες και υλικά μπορούν να σχεδιάσουν λ.χ. αγροτικά εργαλεία.

Καταγραφή θεσμικών διεξόδων

Ένα σημαντικό και χρήσιμο εργαλείο για να αντιμετωπιστεί η «θεσμική παραίτηση» ενεργών πολιτών είναι η αποτύπωση, με απλό τρόπο, των θεσμικών εργαλείων για τη μεταφορά της γνώμης των κατοίκων νησιωτικών περιοχών σε ανώτερα διοικητικά επίπεδα. Ποια είναι τα εμπόδια και ποιες θεσμικές διεξοδοί μπορούν να βρεθούν, ώστε το όραμα των κατοίκων να αρχίσει να υλοποιείται; Η συγκεκριμένη καταγραφή των στοιχείων (εμποδίων ή ευκαιριών) που επηρεάζουν κατά πόσον ένα όραμα που έχουν συνδιαμορφώσει οι κάτοικοι μπορεί να εφαρμοστεί στην πράξη, αποτελεί το πρώτο βήμα για την υλοποίηση του οράματος.

Δημιουργία φορέα για τη συνέχιση της διαδικασίας

Η σύσταση ενός συγκεκριμένου φορέα για τη συνέχιση της τοπικής διαβούλευσης κρίνεται απαραίτητη για να διασφαλιστεί το μέλλον αλλά και η ενίσχυση της διαδικασίας. Με αυτόν τον τρόπο αξιοποιείται η προηγούμενη εμπειρία και υποστηρίζεται η δυνατότητα ουσιαστικής εξέλιξης ιδεών και προτάσεων. Ο φορέας αυτός μπορεί να πάρει πολλές μορφές (π.χ. σύμπραξη του Δήμου και της κοινωνίας των πολιτών), όμως το σημαντικό είναι να υποστηρίξει μια διαδικασία διαρκούς δημοκρατικής ενασχόλησης εντός της κοινότητας.

Εδραίωση του κοινοτικού χώρου διαβούλευσης

Παράλληλα με τη δημιουργία συγκεκριμένου φορέα, ιδιαίτερως σημαντική είναι η edραίωση ενός ανοιχτού κοινοτικού χώρου διαβούλευσης εντός της κοινότητας. Αυτό αποτελεί και το πρώτο βήμα που θα δημιουργήσει τις συνθήκες ώστε οι κάτοικοι να έρθουν κοντά και να πειραματιστούν με δομές αυτοοργάνωσης και διαδικασίες συνδιαμόρφωσης προτάσεων.

Αναζήτηση χρηματοδοτικών πηγών

Η αναζήτηση πηγών χρηματοδότησης, όχι απαραίτητα μεγάλων έργων, αλλά έστω επαρκών για να συνεχίζονται οι διαδικασίες, δεν πρέπει να αμελείται. Βασικοί χρηματοδοτικοί πόροι δίνουν τη δυνατότητα όχι μόνο να πειραματιστεί κανείς με συγκεκριμένα εργαλεία, αλλά και να αξιοποιήσει τον χρόνο και την εμπειρία συγκεκριμένων ατόμων εντός της κοινότητας υπέρ κοινών σκοπών.

Δικτύωση με άλλα νησιά

Όπως έχει γίνει σαφές, τα μικρά νησιά αντιμετωπίζουν πληθώρα κοινών προκλήσεων. Ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι όλο και περισσότερο συνδεδεμένος σε πολλούς τομείς, και κανένα νησί δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνο του, αποκομμένο από τις κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Η δικτύωση με άλλα μικρά νησιά (π.χ. μέσω του Δικτύου Δάφνη), μέσω της ανταλλαγής καλών πρακτικών κ.ά., δίνει τη δυνατότητα να αξιοποιηθεί γνώση που έχει συγκεντρωθεί από άλλα μέρη.

Δίκτυο φίλων Σαμοθράκης

Παράλληλα με τη δικτύωση με άλλα νησιά, υπάρχει η δυνατότητα ενεργοποίησης ανθρώπων που διατηρούν δεσμούς με τον τόπο, αλλά δεν βρίσκονται σ' αυτόν. Πολλά νησιά διατηρούν ένα άτυπο αλλά ενεργό δίκτυο φίλων και επισκεπτών, ανθρώπων με ρίζες από το νησί, ή κατοίκων των πόλεων που έχουν δημιουργήσει ισχυρούς δεσμούς με τον τόπο. Η Σαμοθράκη αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα, με φίλες και φίλους σε ολόκληρο τον κόσμο, που είναι διατεθειμένοι να συνδράμουν με πολλούς τρόπους στην υποστήριξη της κοινότητας (οικονομικά, με τεχνογνωσία, με επικοινωνία μέσω των δικών τους δικτύων κτλ.). Η σύσταση Δικτύου Φίλων Σαμοθράκης μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην υποστήριξη της κοινότητας και την αειφόρο ανάπτυξη του νησιού.

Η ομάδα του Islands of Hope και η σχέση της με τη Σαμοθράκη

Η ομάδα του Islands of Hope αποτελείται από τους Άγγελο Βαρβαρούση, Πάνο Πετρίδη, Γιώργο Τσιτσιρίγκο, Χρυσόστομο Γαλανό, Ελένη Καραφύλλη και Μάρω Πανταζίδου, πρόσωπα με διαφορετικά αλλά συμπληρωματικά χαρακτηριστικά και δεξιότητες, που μοιράζονται τη βαθιά αγάπη για τη Σαμοθράκη και ένα όνειρο: να δουν το νησί να γίνεται όλο και πιο φιλόξενο και ευχάριστο για τους κατοίκους και τους επισκέπτες του, διατηρώντας παράλληλα την πολιτισμική του ταυτότητα και το μοναδικό του περιβάλλον.

Βασική ομάδα έργου:

Ο **Άγγελος Βαρβαρούσης** είναι ερευνητής και διδάσκων στο Αυτόνομο Πανεπιστήμιο της Βαρκελώνης, διευθυντής του μεταπτυχιακού προγράμματος «Αποανάπτυξη: Οικολογία, Οικονομικά και Πολιτικές» στο ίδιο πανεπιστήμιο, καθώς και συνεργαζόμενος καθηγητής στο Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο. Αντικείμενα ενδιαφέροντός του είναι η Εναλλακτική Χωρική Ανάπτυξη της Πόλης και της Υπαίθρου, η Πολιτική Οικολογία και η Αποανάπτυξη, καθώς και οι Εναλλακτικές Αλληλέγγυες Οικονομίες και η Συνδιαχείριση Κοινών Πόρων. Από το 2014 συνεργάζεται με το πανεπιστήμιο ΒΟΚΥ της Βιέννης στα θερινά σχολεία που διοργανώνονται στη Σαμοθράκη, ως μέλος της ερευνητικής ομάδας Sustainable Samothraki. Έχει ζήσει στο νησί για παραπάνω από 16 μήνες στο σύνολο.

Ο **Πάνος Πετρίδης** είναι ερευνητής Κοινωνικής Οικολογίας. Από το 2010 συνεργάζεται με το πανεπιστήμιο ΒΟΚΥ της Βιέννης σε θέματα βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης και νησιωτικής αειφορίας. Είναι συντονιστής του διεπιστημονικού ερευνητικού έργου Sustainable Samothraki, που υποστηρίζει μια συμμετοχική διαδικασία μετάβασης για τη Σαμοθράκη στην κατεύθυνση της περιβαλλοντικής και κοινωνικής βιωσιμότητας, με ορίζοντα την ένταξη του νησιού στο Διεθνές Δίκτυο Αποθεμάτων Βιόσφαιρας της UNESCO. Έχει διοργανώσει μια σειρά από θερινά σχολεία στο νησί, ενώ είναι μέλος του Διεθνούς Επιστημονικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου του συλλόγου «Βιώσιμη Σαμοθράκη».

Ο **Γιώργος Τσιτσιρίγκος** είναι πιστοποιημένος εκπαιδευτής Μη Βίαιης Επικοινωνίας. Μέρος των ενδιαφερόντων του είναι η συλλογική λήψη αποφάσεων και η διαχείριση συγκρούσεων σε ομάδες, ενώ έχει υποστηρίξει εκπαιδευτικά και συμβουλευτικά ποικίλες ομάδες και οργανώσεις σε ζητήματα επικοινωνίας και επίλυσης διαφωνιών. Έχει μεταφράσει τα βιβλία: Μάρσαλ Ρόζενμπεργκ, *Μη Βίαιη Επικοινωνία, Η γλώσσα της καρδιάς* (εκδ. Κοντύλι, 2016) και Φρεντερίκ Λαλού, *Επανεφεύρεση των οργανισμών, Μια συζήτηση για το μέλλον της συνεργασίας* (εκδ. Αστροναύτης, 2022). Επισκέπτεται σταθερά το νησί της Σαμοθράκης εδώ και περισσότερο από δέκα χρόνια. Έχει σπουδάσει Φαρμακευτική και Κοινωνική Ανθρωπολογία.

Συνεργάτες:

Ο **Χρυσόστομος Γαλανός** έχει σπουδάσει Διοίκηση Επιχειρήσεων στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Έχει κάνει μεταπτυχιακές σπουδές στο Μ.Α.Ι.Χ., με θέμα τη Γεωπληροφορική στη Διαχείριση του Περιβάλλοντος, και στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, με θέμα την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.), τομέας στον οποίο ο ίδιος είναι ακτιβιστής και ερευνητής τα τελευταία δέκα χρόνια. Το 2006 ίδρυσε την αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία European Village. Ζει και εργάζεται στα Χανιά.

Η **Μάρω Πανταζίδου** είναι υποψήφια διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του York και συνεργάζεται ως εκπαιδύτρια και ερευνήτρια με οργανώσεις, πανεπιστήμια και δίκτυα πολιτών που επιθυμούν να εμβαθύνουν σε διαδικασίες συμμετοχικού σχεδιασμού και στρατηγικής. Έχει διατελέσει συνδιευθύντρια του παγκόσμιου προγράμματος της Διεθνούς Αμνηστίας για τη Στρατηγική και τον Κοινωνικό Αντίκτυπο. Τα τρέχοντα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζουν σε ζητήματα μετασχηματισμού της εργασίας, αναδιανομής του χρόνου και της φροντίδας, και τη σύνδεσή τους με ευρύτερους κοινωνικο-οικολογικούς μετασχηματισμούς.

Η **Ελένη Καραφύλλη** είναι γραφίστρια και εικονογράφος που ζει και εργάζεται στην Αθήνα και στη Βαρκελώνη. Έχει συνεργαστεί με φορείς και ιδρύματα σε όλο τον κόσμο και το φάσμα των δραστηριοτήτων της καλύπτει διάφορα εμπορικά και καλλιτεχνικά πεδία. Η αγάπη της για το βιβλίο αλλά και τις προοδευτικές κοινωνικές αλλαγές έχουν υπάρξει κεντρικά στο έργο της (PUBLICING: Practicing Democracy Through Performance, Δανάη Θεοδωρίδου - εκδόσεις Νήσος 2022, Διαδρομές Εξόδου από την Κρίση, Άγγελος Βαρβαρούσης, Γιώργος Καλλής - εκδόσεις Ιδρύματος Χάινριχ Μπελ κ.α). Πιστεύει στην (συν)εξελικτική διαδικασία και αναζητά συνεχώς νέες προσεγγίσεις και δημιουργικές συναντήσεις.

Σύνδεσμοι και Ευχαριστίες

Για περισσότερες πληροφορίες επισκεφτείτε:

<http://islandsofhope.gr>

<https://civic-europe.eu/ideas/islands-of-hope/>

<https://www.european-village.org>

<http://sustainable-samothraki.net>

<https://zathay.wordpress.com/category/νησιά-της-ελπίδας-islands-of-hope/>

Ευχαριστούμε: τον Δήμο Σαμοθράκης, καθώς και όλες και όλους όσους συμμετείχαν στις δράσεις μας και τα εργαστήρια που πραγματοποιήσαμε, που δέχτηκαν να απαντήσουν στις ερωτήσεις μας και συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο που ετοιμάσαμε. Επίσης όλους τους κατοίκους της Σαμοθράκης που με τις κουβέντες τους μας βοήθησαν να κατανοήσουμε βαθύτερα και να αγαπήσουμε ακόμα περισσότερο το νησί.

Προτεινόμενος τρόπος αναφοράς στο κείμενο:

Βαρβαρούσης, Α., Πετρίδης, Π. (2023) *Εγχειρίδιο Συμμετοχικού Σχεδιασμού για Μικρά Νησιά. Η εμπειρία από τη Σαμοθράκη και άλλα νησιά*. Θεσσαλονίκη: Heinrich Böll Stiftung

To Cite in English: Varvarousis, A., Petridis, P. (2023) *Participatory Planning Toolkit for Small Islands. Notes from Samothraki and other Greek Islands*. Thessaloniki: Heinrich Böll Stiftung (In Greek)

